

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Ogen en Oren van de Regering: De rol van Regeringsdienst 'Oog & Oor' in de regio Utrecht tijdens de wederopbouw van Nederland, 1945 - 1946

Noordermeer, Devin

Citation

Noordermeer, D. (2023). *Ogen en Oren van de Regering: De rol van Regeringsdienst 'Oog & Oor' in de regio Utrecht tijdens de wederopbouw van Nederland, 1945 - 1946*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master Thesis, 2023](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3636395>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Ogen en Oren van de Regering

DE ROL VAN REGERINGSDIENST 'OOG & OOR' IN DE
REGIO UTRECHT TIJDENS DE WEDEROPBOUW VAN
NEDERLAND, 1945 - 1946

Devin Noordermeer – S1823434
UNIVERSITEIT LEIDEN | MA HISTORY

Devin Noordermeer
S1823434

Ogen en Oren van de Regering

De rol van Regeringsdienst 'Oog & Oor' in de regio Utrecht tijdens de wederopbouw van Nederland, 1945 - 1946

Leiden University
Master History: Politics, Culture and National Identities, 1789 to the Present
Master Thesis
15 ects
Begeleider: Prof. Dr. H. te Velde
01-07-2023
15.995 woorden (inleiding t/m bibliografie excl. voetnoten)

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk 1: Districtsbureau Centrum	7
Hoofdstuk 2: Rapportages van Oog & Oor	19
Hoofdstuk 3: Rol in de Wederopbouw	34
Conclusie	41
Bibliografie	44

Inleiding

Na vijf lange jaren oorlog, werd op 5 mei 1945 de Duitse capitulatie getekend in Wageningen. De oorlog in Nederland was, zo goed als, voorbij. Tijdens de oorlog werd al door verschillende figuren nagedacht over een Nederland na de bezetting. Nu het Duitse leger door de geallieerde strijdkrachten was weggedreven en Nederland was bevrijd, kon de wederopbouw van Nederland van start gaan. De oorlogsregering in Londen, de illegale pers in Nederland, maar ook politieke figuren die opgesloten waren in het gijzelaarskamp in Sint – Michielsgestel, hadden al lang en breed nagedacht over vooral de politieke situatie. Met name de vernieuwing, die volgens velen moest worden toegepast. Vooral de gegijzelden van Sint – Michielsgestel wilden niet meer terug naar de verzuilde politiek van de jaren dertig voor de oorlog. Het denken in hokjes moest voorbij zijn en er diende een nieuwe basis voor politieke en maatschappelijke verhoudingen te komen.¹ Dit gedachtegoed vond sympathie bij Koningin Wilhelmina. Na haar terugkeer op Nederlandse bodem werd het initiatief genomen voor het vormen van een nieuwe Nederlandse regering. Uiteindelijk koos Wilhelmina Willem Schermerhorn tot formateur. Schermerhorn was de leider van de Nederlandse Volksbeweging (NVB) en was tijdens de oorlog samen met Willem Drees geïnterneerd in Sint – Michielsgestel. De aanstellingen van Schermerhorn en Drees wees op de wens om te hervormen. Willem Schermerhorn werd in die hoedanigheid minister-president van het eerste Nederlandse kabinet na de Tweede Wereldoorlog, wat hij samen met Drees zou leiden. Het eerste kabinet, door Wilhelmina gedoopt tot het ‘Nationaal kabinet van herstel en vernieuwing’, had precies die twee taken: het opstarten van de wederopbouw en het herstellen van de democratie in Nederland.²

In een toespraak die minister-president Schermerhorn hield op 27 juni 1945, zei hij het volgende: “Een moderne staat heeft in deze tijd behoefte om naast het verband met de burgers door middel van volksvertegenwoordiging ook allerlei gebieden, die niet in de volksvertegenwoordiging ter sprake komen, op het ogenblik, dat haar dienstig voorkomt, rekening en verantwoording af te leggen van haar daden en ook de burgers in kennis te stellen van de overwegingen, die tot bepaalde maatregelen voeren”. Schermerhorn kondigde hiermee de oprichting van de Regeringsvoorlichtingsdienst aan. Deze dienst had volgens Schermerhorn de taak om de opinie van het volk te reproduceren, de burger te informeren

¹ Friso Wielenga, *De Geschiedenis van Nederland, Van de Opstand tot heden* (Amsterdam 2014) 325

² Bart van der Boom, *Orangisme en de Bezetting*, in: *Oranje Onder, Populair Orangisme van Willem van Oranje tot nu* (Amsterdam 2014) 239 - 240

over het reilen en zeilen van de overheid en een vertrouwensbasis creëren. Daarnaast zou de dienst ook het “oog en oor van de regering moeten zijn, d.w.z. haar [de regering] op de hoogte houden van hetgeen er in den lande omgaat.”³ In 1945 werd ook de dienst Oog & Oor opgericht. Deze dienst had als taak om op lokaal niveau het landelijk regeringsbeleid toe te gaan lichten, maar ook om klachten, onrust en andere zaken waar burgers mee zaten door te spelen naar Den Haag. Feitelijk was de dienst Oog & Oor een voortzetting van de informatiedienst van het Militair Gezag, dat tussen de bevrijding en de start van het eerste kabinet de macht had. De dienst viel direct onder het gezag van de minister-president. De dienst had bureaus in meerdere districten, het hoofdkantoor stond in Amsterdam. De dienst Oog & Oor was geen lang leven beschoren. Op 1 september 1946, exact tien maanden na de oprichting, werd begonnen met de opheffing op last van de Tweede Kamer. De Tweede Kamerleden hadden problemen met het geldverbruik van de dienst en vond dat het rechtstreeks doorgeven van klachten zorgde voor chaos. Bovendien was het, volgens het principe van volksvertegenwoordiging, niet de taak van burgers om klachten aan de overheid door te geven, maar van de volksvertegenwoordigers zelf.⁴

De dienst Oog & Oor was in de Tweede Kamer tijdens haar korte bestaan geen favoriet geworden. Toch was de publieke respons op lokaal niveau positief. De handvatten die de dienst uitreikte aan de burger werden veelvuldig aangepakt. Na afloop van de Oorlog vestigde de dienst zich in meerdere districten door Nederland heen. Een van die districten was het District Centrum, gevestigd in Utrecht. De medewerkers van dit district waren dus aangewezen om onderzoek te doen in de regio Utrecht en bereikbaar te zijn voor bewoners en ondernemers die vragen of klachten hadden over de nieuwe overheid vlak na de bevrijding. Het handelen van dit archief is bewaard gebleven in diverse archiefstukken. Na de ontmanteling van de Regeringsdienst Oog & oor werd besloten om alle archiefstukken te verspreiden over de verschillende districten, waarna de dienst redelijk in de vergetelheid raakte. Er is tot nu toe weinig onderzoek gedaan naar het handelen van de regeringsdienst, wat ook een gevolg is van de zeer beperkte duur van bestaan. Echter is het de moeite waard om onderzoek te doen naar de Dienst Oog & Oor omdat de dienst effectief opzoek was naar de mening van burgers en ondernemers op lokaal niveau. Het doel was om overheidsbeleid te vertalen naar bewoners en burgers van, normaal gesproken, moeilijk bereikbare steden en dorpen. Echter geeft de dienst een mooi inkijkje in de dagelijkse problematiek waar iedereen

³ W. Schermerhorn, *Minister-President van Herrijzend Nederland* (Naarden 1977) 152 - 153

⁴ F.J.F.M. Duynstee en J. Bosmans, *Parlementaire Geschiedenis van Nederland na 1945 Deel 1, het Kabinet Schermerhorn-Drees 1945'1946* (Amsterdam 1977) 159

zo tegenaan liep. De problemen die de wederopbouw van Nederland met zich meebracht werden grotendeels door deze dienst in kaart gebracht en direct gerapporteerd aan Den Haag.

In het kader van dit gebrek aan onderzoek richt deze scriptie zich dus volledig op het Districtsbureau Centrum van de Dienst Oog & Oor. De hoofdvraag van dit onderzoek is: Hoe was de Dienst Oog & Oor in het District Centrum georganiseerd en hoe voerde deze dienst haar taken uit? Het doel van de regering van premier Schermerhorn was duidelijk, maar hoe vertaalde het beleid zich op regionaal, of zelfs lokaal niveau? Deze hoofdvraag wordt ondersteund door een aantal deelvragen. Ten eerste wordt er gekeken naar de organisatie van het districtsbureau zelf. Onder welke omstandigheden werd het districtsbureau gevestigd, wat waren de problemen waar de dienst zelf tegen aan liep? Het doel van deze vraag is om direct een blik te werpen op het bureau, de leiding en werknemers zelf. Ten tweede wordt er gekeken naar de werkzaamheden van het districtsbureau. Hoe ging de organisatie te werk, hoe waren de werkzaamheden gecategoriseerd en wat voor vragen of klachten van de bevolking kreeg de dienst op haar afgevuurd? Het doel van deze vraag is om de werkzaamheden van het districtsbureau te onderzoeken aan de hand van concrete casussen uit de regio. Ten derde wordt er gekeken naar de impact van het districtsbureau in de regio. Wat was het effect dat het districtsbureau had op de wederopbouw in de regio Utrecht? Het doel van deze vraag is om te onderzoeken of de dienst een bijdrage had of dat de werkzaamheden te verwaarlozen waren. De historische periode waarin dit onderzoek is afgebakend is 1945 en 1946. In 1945 werd Oog & Oor opgericht en in 1946 werd Oog & Oor geliquideerd door het parlement. Voor historische context is het mogelijk dat informatie uit eerdere jaren wordt gebruikt, maar al het onderzoek over Oog & Oor zelf zal binnen dit historische kader plaatsvinden.

Dit onderzoek maakt gebruik van de archiefstukken van het Districtsbureau. Het gebruikte archiefmateriaal afkomstig uit het Utrechts Archief bevat 25 centimeter aan stukken verdeeld in de volgende categorieën: Ingekomen en minuten van uitgaande stukken, correspondentie met het Centraal Bureau te Amsterdam, rapporten en verslagen over diverse onderwerpen en de agenda van ingekomen brieven. Ondanks deze heldere indeling was de verdeling van stukken in het archief niet gestructureerd volgens het inventaris. Na meerdere verplaatsingen tussen de nationale archieven en lokale archieven werden in 2004 deze stukken definitief overgedragen aan het Utrechts Archief, waar ze vandaag de dag te vinden zijn. Verder gebruikt dit onderzoek literatuur ter ondersteuning van de primaire bronnen en krantenartikelen om te onderzoeken of de publieke respons terug was te vinden in de media. Veel literatuur over de regeringsdienst Oog & Oor is er niet, vaak beperkt de informatie zich tot enkele paragrafen. Onder de historici die over Oog & Oor hebben geschreven vallen

F.J.F.M. Duynstee en J. Bosmans. In het overzichtswerk over het Kabinet Schermerhorn-Drees hebben zij een paragraaf besteed aan Oog & Oor, geplaatst in de context van die tijd. Hetzelfde geldt voor Luuk Hajema. In zijn uitgebreide studie over de provincie Groningen na de Tweede Wereldoorlog, schrijft hij drie pagina's over Oog & Oor. Literatuur over Schermerhorn zelf is belangrijk voor de context van dit onderzoek. Oog & Oor was een product van zijn politieke visie. De biografie over Schermerhorn van Herman Langeveld en het werk over de gijzelaars van Sint – Michielgestel van Madelon de Keizer zijn belangrijk om Oog & Oor in de context te plaatsen van Schermerhorn en zijn politieke aanhangers. Schermerhorn heeft zelf ook een aantal werken uitgegeven waaruit waardevolle informatie voor de Regeringsdienst kan worden gehaald. Een uitgave van een van zijn toespraken en een werk over zijn periode als minister-president zijn daarom ook gebruikt voor dit onderzoek. Een van de weinige onderzoeken dat zich volledig richt op Oog & Oor is van Femke Koekkoek. Haar research paper richt zich op het districts bureau van Oog & Oor in Zeeland. Doordat Koekkoek gebruik heeft gemaakt van archiefstukken van Oog & Oor uit het desbetreffende district, is het een waardevolle toevoeging voor het onderzoek over District Centrum. Het biedt belangrijk vergelijkingsmateriaal. Buiten het onderzoek van Koekkoek is er weinig diepgaande informatie beschikbaar over Oog & Oor. Dit onderzoek kan in combinatie met de al bestaande literatuur een waardevolle bijdrage leveren over meer diepgaande kennis over Oog & Oor, met name over het werk van de Regeringsdienst op lokaal niveau.

Het doel van dit onderzoek is om een bijdrage te leveren aan de kennis van de politieke situatie in Nederland vlak na afloop van de Tweede Wereldoorlog. Er is ongelooflijk veel onderzoek gedaan naar deze periode, maar de Dienst Oog & Oor lijkt redelijk vergeten te zijn in de grote stromingen van de historiografie. Dit onderzoek wil dus bijdragen aan de beschikbare kennis over deze periode door te onderzoeken of de Dienst Oog & Oor een relevant onderdeel was van de regeerperiode van het eerste kabinet na de Tweede Wereldoorlog.

Hoofdstuk 1: Districtsbureau Centrum

Op 7 mei 1945 was het groot feest in de stad Utrecht toen de ‘Polar Bears’, Britse en Canadese soldaten, in de stad werden onthaald. De uitbundigheid van de festiviteiten kende geen grenzen.⁵ Utrecht was tijdens de Tweede Wereldoorlog nooit onderdeel geweest van het front of slachtoffer geweest van bombardementen. De Duitse bezetters hadden echter flink huis gehouden in de regio. De regio Utrecht werd door het Duitse bevel in Nederland op grote schaal kaal geplukt. Alles wat van waarde kon zijn voor de Duitse oorlogsinspanning werd afgevoerd richting Duitsland. Daarnaast hadden de stad en regio wel degelijk flinke schade opgelopen. Voor de Duitse verdedigingsstellingen werden veel stukken land aangetast en panden in de steden vernietigd.⁶ Na de bevrijding werd er snelheid gemaakt met het opstarten van het nieuwe Nederlandse bestuur. Dit gebeurde vooral op initiatief van de *Binnenlandse Strijdkrachten*, waarin het verzet tijdens de oorlog haar krachten had gebundeld.⁷ In dit klimaat werd in oktober 1945 het districtsbureau Centrum van de Dienst Oog & Oor opgezet. Hoe werd dit districtsbureau opgezet, hoe werd de organisatie gevormd en hoe ging de uitvoering van het beleid?

Het districtsbureau was onderverdeeld in vijf afdelingen: Algemeene Zaken, Pers en Publiciteit, Informatie, Enquête en tot slot Administratie en Documentatie. Hoe het bureau en de afzonderlijke afdelingen te werk moesten gaan waren van te voren bepaald door de Regeringsvoorlichtingsdienst (RVD). In de documentatie stond nauwkeurig uitgelegd wat er werd verwacht van de afdelingen en hoe de medewerkers van het bureau zich moesten gedragen. De afdeling Algemeene Zaken was verantwoordelijk voor het vormen van het Districtsbestuur, het aanstellen van commissies, agentschappen en correspondenten en de communicatie met de RVD en het Centraal Bureau in Amsterdam.⁸ De afdeling Pers & Publiciteit had een flinke lijst met taken gekregen. Zo moest deze afdeling niet alleen een archief bijhouden met alle publicaties binnen het district waarin dossiers waren meegenomen van de personen en instellingen die publicaties uitbrachten, ook moest de afdeling de pers voorzien van voorlichtingsmateriaal. De afdeling moest de overheid en de media met elkaar in contact brengen en voorzien in een goede verstandhouding. Maar het meest opvallende aan de

⁵ Frits Broeyer, *Het Utrechtse universitaire verzet, ‘Heb je Kafka gelezen?’ 1940 – 1945* (Utrecht 2014) 366

⁶ Joep van Hoof, *Defensie en de Domstad, Utrecht en zijn militaire verleden* (Den Haag 2010) 100 - 101

⁷ Idem, 101

⁸ Het Utrechts Archief, 340 Districtsbureau centrum van de regeringsdienst ‘Oog & Oor’ te Utrecht, 340 – 1 Ingekomen en minuten van uitgaande stukken 1945 – 1946, *Summier Ontwerp Districtsbureau R.V.D.*, datum en auteur onbekend, blad 1

richtlijnen van de RVD was de controlerende functie die de afdeling Pers & Publiciteit moest uitoefenen op de media. Het districts bureau moest de stemming en strekking van de pers nauwkeurig observeren en rapporteren. Daarnaast moest de afdeling ook optreden tegen zogenaamde ‘onzuiverheden’ van de pers. Als er publicaties geplaatst werden waarin druk werd uitgeoefend op de regering moest er direct actie ondernomen worden. De afdeling kon twee middelen aangrijpen: enerzijds het rapporteren van onzuivere media, anderzijds kon de afdeling optreden tegen een overtreding van het persfatsoen.⁹ Het persarchief van het District Centrum werd op nauwkeurige wijze bijgehouden. Alle dagbladen werden dubbel gearhiveerd. Het eerste exemplaar werd volledig bewaard, het tweede exemplaar werd verknipt en onderverdeeld in een betreffende categorie. Hierdoor kon de regering in Den Haag op een snelle en nauwkeurige manier inlichten verkrijgen.¹⁰ Het was duidelijk dat de districts bureaus van de dienst er niet alleen waren om burgers te informeren, maar dat het ook een voornamelijk taak was om de regionale en landelijke overheden tijdig te informeren wanneer er onrust kon ontstaan door kritische media. Door de intensieve aandacht die Oog & Oor besteedde aan de samenwerking, maar zeker ook beteugeling van de media was het niet gek dat Oog & Oor in de Tweede Kamer veel kritiek kreeg. In verschillende debatten werd de dienst genoemd als propagandamachine van het kabinet, of zelfs een voortzetting van de Duitse Gestapo.¹¹ De afdeling informatie was de derde afdeling die een takenpakket had meegekregen. Deze afdeling had de taak die het meest in lijn lag met de originele bedoeling waarvoor de dienst was opgericht: het scheppen van meer direct contact tussen de bevolking en de overheid. Burgers moesten worden aangespoord om met al hun vragen en klachten naar het districts bureau te komen. Dit moest op een zo direct mogelijke wijze gebeuren. Zo moest de afdeling spreekuren organiseren, maar ook schriftelijke vragen en klachten moesten worden verstuurd naar het districts bureau. Een van de redenen dat de dienst zo nadrukkelijk de bevolking aanspoorde om met alles naar Oog & Oor te gaan was om de autoriteiten zelf niet teveel te belasten. Deze autoriteiten moesten zich waarschijnlijk focussen op het aan de gang brengen van bestuur in de wederopbouw. Daarom zou het makkelijker zijn om een centraal punt op te zetten waar burgers en ondernemers zich tot konden richten. De afdeling informatie van de districts bureaus konden alle vragen en klachten daarna gerichter doorsturen naar de betreffende autoriteiten.¹² De afdeling enquête werd door het districts bureau op pad

⁹ Idem, blad 2

¹⁰ Het Utrechts Archief, 340 – 5 Rapporten en Verslagen over diverse afdelingen 1945 – 1946, *Rapport van de afdeling Pers & Publiciteit 09-01-1946*

¹¹ Duynstee en Bosmans, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945* 158

¹² Summier Ontwerp Districtsbureau R.V.D., blad 3

gestuurd in de regio. Deze afdeling moest inside information verschaffen over bijna alles wat er gebeurde in het district. Het belangrijkste waar deze afdeling probeerde achter te komen waren handelingen die gericht waren tegen het algemeen belang, zoals stakingen, corruptie of wangedrag van ambtenaren. Daarnaast moest deze afdeling onderzoeken hoe regeringsbesluiten zich uitwerkte op regionaal niveau.¹³ Deze afdeling was voor de dienst van groot belang. Een groot verschil met de afdeling informatie was dat de afdeling enquête actief op zoek ging naar informatie. Door het onderzoek wat deze afdeling uitvoerde werd geprobeerd potentiële in de kiem te smoren. De actieve samenwerking met allerlei instellingen, zoals kerken, politie en onderwijs, zorgden voor een nadrukkelijke aanwezigheid van de dienst in de regio. De afdeling administratie en documentatie had, tot slot, de algemene taak om te voorzien in al het papierwerk van het districts bureau. Het bijhouden van dossiers, post en personeelszaken behoorden tot de primaire werkzaamheden van de afdeling.

Bijgesloten bij dit ontwerp was ook een document met algemene richtlijnen, waarin in een aantal punten de doelen van de dienst Oog & Oor beknopt waren samengevat. Punt één van deze richtlijnen was de hoofdpzets: het verschaffen van ogen en oren voor de regering en het bevorderen van de ‘public spirit’.¹⁴ De dienst was er dus compleet op gericht om de bevolking tijdens de opstart van wederopbouw aan te moedigen om met alle klachten, vragen en ideeën naar de dienst te gaan. Het ontwerp valt daarmee direct terug te verbinden met de toespraak van premier Schermerhorn die hij hield in 1945. “Maar welke reden kan er voor een regering zijn om de voorlichting over haar daden uitsluitend aan organen over te laten, die haar overwegingen slechts gedeeltelijk of in het geheel niet kennen en er dan toe gedwongen worden hieraan een eigen interpretatie te geven? Dat een goed geleide, direct tot het volk sprekende regeringsvoorlichtingsdienst er niet weinig toe kan bijdragen, de belangstelling voor de publieke zaak te verlevendigen en het verantwoordelijkheidsgevoel te versterken is er een voordeel van, dat wij hoog aanslaan.”¹⁵ Deze passage uit de speech van Schermerhorn laat zien dat de dienst Oog & Oor een direct voortvloeiende is uit het gedachtegoed en voorgenomen beleid van de premier en daarnaast een belangrijk stuk gereedschap om de nieuwe Nederlandse regering te legitimeren. De positie van de nieuwe Nederlandse regering was immers kwetsbaar. Het kabinet was niet democratisch verkozen. Het teruggrijpen naar de ‘normale’ bestuurlijke grondslagen van voor de oorlog was een belangrijke stap om de macht

¹³ Idem, blad 4

¹⁴ Idem, blad 7

¹⁵ Schermerhorn, *Minister – President van Herrijzend Nederland* 153

over te hevelen van verzetscomités volgens Nele Beyens.¹⁶ Het was daarom belangrijk dat de burgers konden zien dat de regering er alles aan deed om de bevolking te betrekken bij het nieuwe naoorlogse bestuur.

Het districts-bureau heeft twee leiders gehad. R. Hamstra, in 1945, en A. van Oorschot in 1946. De precieze datum en reden van de bestuurswissel was niet terug te vinden in de archieven. Hamstra en van Oorschot stonden als districtshoofd nauw in contact met het landelijk hoofd van Oog & Oor, C. Nicolai. Het was de taak van de districtshoofden om weekrapporten op te stellen en uit te voeren wat van bovenaf werd opgelegd. Direct na de vestiging van het districts-bureau in oktober 1945 waren er opstartproblemen. Dat blijkt uit het weekrapport dat Hamstra op 15 oktober 1945 verstuurde naar het landelijke bureau in Amsterdam. De huisvesting van het bureau en de beschikking over voldoende voertuigen om medewerkers op pad te sturen waren de voornaamste problemen. Het districts-bureau was een pand aangeboden op Mariaplaats 22 in Utrecht, maar dat voldeed niet aan de voorwaarden. Hamstra liet weten twee nieuwe panden op het oog te hebben en te laten onderzoeken welk pand het meest geschikt was om zich daar te laten vestigen. Ook de bedrijfsauto's van het districts-bureau waren een probleem. Er waren twee auto's beschikbaar, een Adler en een Opel. Aan deze auto's, waarschijnlijk oorspronkelijk voertuigen van de voormalige Duitse bezetter, mankeerde een hoop. De banden van beide auto's waren in zeer slechte staat waardoor ze beiden onbruikbaar waren. Hamstra stuurde dan ook een verzoek om nieuwe banden op te laten sturen waardoor beide wagens beschikbaar konden worden gesteld aan medewerkers van het districts-bureau. Daarnaast had het districts-bureau 200 liter benzine gekregen voor beide wagens, waar het de hele maand oktober mee moest doen.¹⁷ Het districts-bureau had, net als de rest van Nederland, moeite met het verkrijgen van geschikt materiaal. Dat er expliciet werd gevraagd om banden is niet gek, maar rubber was na de oorlog ontzettend schaars. Volgens Duynstee en Bosmans had de rubberindustrie zwaar geleden onder de plunderingen van de Duitse bezetters. De capaciteiten van drie complete fabrieken waren naar Duitsland verplaatst waardoor de productie van banden voor vervoer zeer moeizaam verliep.¹⁸

Wat verder bleek uit het eerste weekrapport aan het Centraal Bureau in Amsterdam was dat er nog een gebrek was aan duidelijke richtlijnen voor een aantal afdelingen, ondanks

¹⁶ Nele Beyens, *Overgangspolitiek, De strijd om de macht in Nederland en Frankrijk na de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2009) 188

¹⁷ Het Utrechts Archief, 340 – 5 rapporten en verslagen over diverse onderwerpen 1945 – 1946, R. Hamstra, *Weekrapport 15 oktober 1945*, blad 1

¹⁸ Duynstee en Bosmans, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945* 16

het ontwerp wat eerder dit hoofdstuk is ontleed. De afdeling pers & publiciteit had nog geen nieuwe richtlijnen ontvangen waardoor op oude voet werd doorgegaan met het verzamelen van berichten. Ook de afdeling administratie en documentatie had een gebrek aan duidelijke instructies. Volgens Hamstra werkte deze afdeling provisorisch waardoor alles werd gebaseerd op bevestiging van binnengekomen stukken en telefonische gesprekken.¹⁹ De duidelijke richtlijnen die waren vastgesteld in het summier ontwerp door de Regeringsvoorlichtingsdienst waren dus nog niet aanwezig op het districts bureau in de eerste maanden van de opstart. Als deze richtlijnen wel aanwezig waren geweest had Hamstra waarschijnlijk geen reden gehad om bij Nicolai te klagen over het ontbreken van richtlijnen. Door het ontbreken van een pand kon de afdeling informatie ook nog niet op de juiste manier opstarten. Mevrouw H.W. van den Brink was door Oog & Oor losgeweekt bij haar vorige werkgever, de Nederlandse Spoorwegen. De NS wilde haar in eerste instantie niet ontslaan als informatrice, maar dit was met hulp van de rijksbemiddelaar wel gelukt, waardoor van den Brink in oktober aan de slag kon.²⁰

De weekrapporten van de districts bureaus werden dus verzonden naar het Centraal Bureau. Dit bureau maakte van alle rapporten uit alle districten één groot rapport. Dit gebundelde rapport werd vervolgens direct verstuurd naar premier Schermerhorn of de adjunct – secretaris van de ministerraad, J.J. Vriesendorp.²¹ De premier nam de werkzaamheden van de RVD en Oog & Oor zeer serieus. De 88 werknemers die over het hele land op 1 oktober 1945 namens Oog & Oor in dienst waren, waren bijna allemaal lid of sympathisant van de politieke beweging van Schermerhorn, de Nederlandse Volksbeweging (NVB). Schermerhorn wilde de voorlichting en het onderzoek van de RVD en Oog & Oor niet beperken tot zakelijk handelen, maar juist zo volledig en persoonlijk mogelijk maken.²² De weekrapporten hadden als voornaamste doel om op een zo beknopt mogelijke wijze de stemming, economische en sociale situatie, situatie binnen het geestelijke en culturele leven en overige spanningen samen te vatten. Ook was het belangrijk welke overheidsorganen de meeste klachten ontvingen. Daarnaast moest het districts bureau in zijn weekrapport het aantal

¹⁹ Het Utrechts Archief, *Weekrapport 15 oktober 1945*, blad 1 en 2

²⁰ Idem, blad 2

²¹ Femke Koekkoek, *Zeeuws Vlaanderen in the post- World War II period (1944 – 1946) as seen and reported by Oog & Oor* (Middelburg 2016) 13

²² Herman Langeveld, *De man die in de put sprong, Willem Schermerhorn 1894 – 1977* (Amsterdam 2014) 226

binnengekomen vragen vermelden, gecategoriseerd per rubriek. Vragen over oorlogsschade moesten bijvoorbeeld in rubriek 2, kritiek op het algemene regeringsbeleid in rubriek 4.²³

Het grote probleem voor het onderzoek over het District Centrum is het gebrek aan bewaarde weekrapporten. In het Utrechts Archief waren slechts twee weekrapporten beschikbaar, de eerste geschreven op 15 oktober 1945, de tweede was zonder datum bewaard. Het gebrek aan archivering van deze weekrapporten zorgde ervoor dat er geen duidelijke cijfers beschikbaar zijn over de werkzaamheden van het District Centrum. Het districts bureau van District Zuid III (regio Zeeland) stuurde, ter vergelijking, per week gemiddeld 35 vragen door in zijn rapporten.²⁴ Het District Noord (regio Groningen) kreeg wekelijks gemiddeld 25 telefoontjes en had tot halverwege november zeker 1100 zaken mondeling of schriftelijk afgehandeld.²⁵ Ondanks de aanwezigheid van tientallen rapporten van diverse afdelingen en bewaarde brieven is het onmogelijk om een precies aantal te geven van de exacte data van District Centrum. In een van de weinige weekrapporten schreef Hamstra dat de inloop bij de afdeling informatie, inmiddels gevestigd in Huis ter Heide, op gang begon te komen. Er ging volgens hem geen dag voorbij dat er geen mensen binnen kwamen lopen met vragen. Wel was Huis ter Heide volgens Hamstra voor veel mensen moeilijk bereikbaar. Dit had als resultaat dat er alleen mensen binnen kwamen lopen met vragen over slechts belangrijke zaken.²⁶ Waarom er geen duidelijke archivering van deze weekrapporten was in het District Centrum is niet duidelijk. In de archieven van District Zuid III zijn weekrapporten wel bewaard gebleven. Het feit dat de archiefstukken van District Centrum meerdere keren zijn verplaatst tussen 1986 en 2004 zou één van de redenen kunnen zijn. Dat het districts bureau rapporten stuurde naar het Centraal Bureau was wel zeker. Op 23 april 1946 schrijft de afdeling algemene zaken dat de soberheid in de rapporten te duiden was aan de aanstaande liquidatie van Oog & Oor later in 1946.²⁷

Door het gebrek aan weekrapporten en overige interne documentatie is er over het District Centrum weinig bekend over het precieze aantal mensen die werkten voor het districts bureau. Ook in dit geval is er alleen beschikking over vergelijkend materiaal over de

²³ Het Utrechts Archief, 340 - 2 ingekomen en minuten van uitgaande stukken 1945 – 1946, *Brief van districtshoofd Oost, W. Bakker, aan alle correspondenten van Oog & Oor 10-12-1945*

²⁴ Koekkoek, *Zeeuws Vlaanderen in the post – World War II period* 11

²⁵ Luuk Hajema, *De glazenwassers van het bestuur, Lokale overheid, massamedia, burgers en communicatie. Groningen in landelijk perspectief 1945 – 2001* (Groningen 2001) 105

²⁶ Het Utrechts Archief, 340 – 5 rapporten en verslagen over diverse onderwerpen 1945 – 1946, *Weekrapport, datum onbekend*

²⁷ Het Utrechts Archief, 340 – 4, *Brief aan Centraal Bureau te Amsterdam, 23 april 1946, afdeling algemene zaken*

districtsbureaus uit andere regio's. In District Noord waren in november 1945 in totaal 17 mensen in dienst.²⁸ District Zuid III had slechts vier werknemers. Volgens Femke Koekkoek lag het gemiddeld aantal werknemers per district rond de 13.²⁹ Het districtsbureau heeft tijdens het korte bestaan twee adressen gehad waar burgers heen konden gaan voor contact met het bureau. Het eerste adres was de amersfoortseweg 43 in Huis ter Heide. Op 11 maart verhuisde het districtsbureau naar de stationsstraat 10 in Utrecht. Het kantoor behield dezelfde openingstijden: maandag tot en met vrijdag van negen tot vijf en de zaterdag van negen tot twaalf uur. De adreswijziging werd door het districtsbureau gedeeld via een krantenartikel, compleet aangevuld met het nieuwe telefoonnummer.³⁰ De reden van verhuizing was dat er eindelijk een geschikte locatie in de stad Utrecht was gevonden voor het districtsbureau. Omdat deze er in eerste instantie niet was, werd uitgeweken naar een villa in Huis ter Heide. Na het vinden van deze locatie is dan ook direct gekozen voor het verhuizen van het districtsbureau.³¹

Waar het districtsbureau standaard wekrapportages verstuurde naar het Centraal Bureau in Amsterdam, zo stuurde het Centraal Bureau ook vaak verzoeken voor speciale rapporten naar het districtsbureau. Dit gebeurde vaak in samenwerking met de RVD, of andere instanties. Vlak na het aantreden van het kabinet was de partij van premier Schermerhorn, de NVB, gestart met particuliere initiatieven om de zwarte handel aan te pakken. Vlak na de oorlog waren zwarthandelaren namelijk in handen gekomen van een hoop geld. Dit gebeurde vooral door economische en financiële chaos na de bevrijding. Het geld dat door zwarthandelaren in handen was kon enorme prijsstijgingen op nationaal niveau veroorzaken.³² Het hoofd van de RVD, C. Nicolai vroeg daarom aan districtshoofd Hamstra of Oog & Oor hun hulp kon verlenen aan de particuliere 'Anti Gif Organisaties', in de vorm van advies, contacten en het bespoedigen van maatregelen. Oog & Oor kreeg instructies om hier rapporten over te sturen, wat gebeurde in de vorm van enquêtes. De samenwerking met de organisaties tegen zwarthandelaren moest wel buiten het publieke oog blijven.³³ Waarom de samenwerking tussen de Anti Gif Organisaties en de RVD en Oog & Oor geheim moesten blijven werd uit de correspondentie niet duidelijk. Wel was duidelijk dat de financiële chaos

²⁸ Hajema, *Glazenwassers van het bestuur* 105

²⁹ Koekkoek, *Zeeuws Vlaanderen in the post – World War II period* 8

³⁰ *Nieuw Utrechts dagblad*, 09-03-1946

³¹ Het Utrechts Archief, 340 – 5 rapporten en verslagen over diverse onderwerpen 1945 – 1946, *Rapport van de Afdeling Informatie* 22-05-1946

³² Duynstee en Bosmans, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945* 15, 85

³³ Het Utrechts Archief, 340 – 4 correspondenties met het Centraal Bureau te Amsterdam, *Brief van C. Nicolai aan R. Hamstra* 18-10-1945, de brief is bestempeld als 'geheim'

zo nijpend was dat vergaand overheidsingrijpen de enige manier was om alle chaos te voorkomen. Doordat de Nederlandse overheid in deze fase, vlak na de bevrijding, nog steeds bezig was het legitimeren van haar macht, zou het een reden kunnen zijn om de voorlichtingsdiensten publiekelijk buiten de bestrijding te laten. De RVD en Oog & Oor waren immers opgericht om een klankbord voor de bevolking te zijn, niet om op te treden als bestrijders van de zwarte markt. Buiten deze communicatie betrof de correspondentie tussen Amsterdam en Utrecht veel vaker concrete casussen uit de regio. Een specifiek geval van mevrouw van der Star, welke in het volgende hoofdstuk wordt behandeld, zorgde voor een uitwisseling van zes brieven. Deze uitwisseling was niet alleen tussen de hoofden van district Centrum en het Centraal Bureau, ook de chefs van de enquête-afdelingen werden betrokken in de communicatie. Dat één specifiek geval zorgde voor meerdere brieven over en weer is uniek en de reden hiervoor is een artikel dat in een landelijke krant werd geplaatst. Om, waarschijnlijk, publieke aandacht zoveel mogelijk in te dammen probeerden beide bureaus om het probleem zo snel mogelijk op te lossen.

Het regeringsbureau heeft, net als de complete Dienst Oog & Oor, relatief kort bestaan. Na de vestiging in oktober 1945, begon in 1946 de steun om de activiteiten van de regeringsdienst voort te zetten op parlementair niveau af te brokkelen. Zowel landelijk als op provinciaal niveau klaagden veel ambtenaren over de bemoeizuchtige werknemers van de districtsbureaus. Daarnaast hadden een hoop politici en ambtenaren problemen met het karakter van Oog & Oor. De scheidslijnen tussen voorlichting en propaganda waren niet of nauwelijks zichtbaar. Daarnaast kostte de dienst teveel geld en ontnam het een van de belangrijkste taken aan de Tweede Kamer. Controle op de regering was namelijk niet de taak van burgers, maar de taak van de volksvertegenwoordiging. Volgens veel oppositieleiden zorgde de structuur waarin burgers ambtenaren, die niet naar behoren presteerde, verklikte bij Oog & Oor voor bestuurlijke wanorde.³⁴ In de eerste kans die de Tweede Kamer kreeg om effectief controle uit te voeren op de regering, in januari 1946, werd dan ook flink ingehakt op de activiteiten van de RVD en Oog & Oor. Naar aanleiding van een nota over het regeringsbeleid kreeg de oppositie de kans zich uit te spreken. Th. Schaepman van de Roomsche Katholieke Staats Partij vond de diensten van de RVD en Oog & Oor vergelijkbaar met 'Goebeliaanse propaganda' en sprak van een systeem van onderling verraad. W.C. Wendelaar, een liberaal politicus, refereerde in zijn betoog zelfs aan Adolf Hitler.³⁵ De

³⁴ Duynstee en Bosmans, *Parlementaire Geschiedenis* 159

³⁵ Hajema, *Glazenwassers* 29

oppositie was in haar standpunt tegenover de regeringsdiensten ongekend eensgezind. Volgens Luuk Hajema was deze eenheid zeer uniek, maar wat misschien nog veel meer betekenis had, waren de hoeken waaruit de kritiek afkomstig was. Partijen zoals de SDAP, RKSP en de ARP waren allemaal onderdeel van een politieke zuil. Vooral de zuilen waar de RKSP en de ARP onderdeel van waren probeerden de NVB van premier Schermerhorn af te breken.³⁶ Na het debat werd dan ook begonnen met de ontmanteling van Oog & Oor, welke op 1 september 1945 werd voltooid.

Binnen Oog & Oor was de ontmanteling te zien aan het snel afnemende materiaal dat bewaard is gebleven. Het is geen toeval dat er veel minder beschikbare correspondentie uit de maanden van 1946 dat Oog & Oor nog actief was. Ook bij andere districten was deze trend zichtbaar. In District Noord werd de inhoud van weekrapporten snel minder en verdween de dienst zonder al te veel aandacht.³⁷ Opmerkelijk was dat de mening van werknemers van Oog & Oor niet of nauwelijks was terug te vinden in het archief, ondanks de klachten van parlementariërs over deze werknemers. In een informatieve brief van het hoofd van District Oost, W. Bakker, aan alle correspondenten werd er wel geschreven over de klachten over bureaucratie. Waar de Tweede Kamer vond dat de werkzaamheden van Oog & Oor alleen maar zorgden voor onnodig papierwerk en bestuurlijke wanorde, vond Bakker juist dat de enorme hoeveelheid klachten liet zien dat het omgekeerde waar was. Oog & Oor was volgens hem noodzakelijk om het proces van verwerking soepeler te maken.³⁸ Op 23 april 1946 schreef de afdeling Algemene Zaken aan het Centraal Bureau dat het werk op hoofdlijnen werd stilgelegd. De auteur van de brief verklaarde daarmee de soberheid in de rapporten en de reden waarom de verslagen van de afdelingen Informatie en Enquête bij elkaar waren gevoegd. Volgens de brief vonden de medewerkers de ontmanteling van Oog & Oor onredelijk. In de brief stond: “is het redelijk en billijk, een dienst bruusk af te breken, die bezig is zijn bestaansvatbaarheid aan te toonen?”³⁹ Wat ook opviel was dat de communicatie tussen Den Haag en de districts bureaus over het stoppen van Oog & Oor zeer slecht verliep. Uit de brief werd duidelijk dat de teneergeslagen teneur bij het bureau werd veroorzaakt door ‘fatale krantenberichten’. Dat de medewerkers van districts bureaus via krantenartikelen moesten leren dat Oog & Oor zou stoppen was geen zeldzaamheid. Ook in District Zuid III

³⁶ Idem, 30

³⁷ Idem, 105

³⁸ Het Utrechts Archief, 340 - 2 ingekomen en minuten van uitgaande stukken 1945 – 1946, *Brief van districtshoofd Oost, W. Bakker, aan alle correspondenten van Oog & Oor 10-12-1945*

³⁹ Het Utrechts Archief, 340 – 4 correspondentie met het Centraal Bureau te Amsterdam 1945 – 1946, *brief/rapport aan het Centraal Bureau 23-04-1946*

moest het districtshoofd via krantenberichten leren dat Oog & Oor werd geliquideerd.⁴⁰ De harde datum van de liquidatie van Oog & Oor was 1 september 1946. District Centrum wilde graag proberen om een doorbraak te forceren om de sluiting van het districts bureau te voorkomen. In een rapport aan het Centraal Bureau werd geschreven dat de medewerkers onverstoord probeerden hun werkzaamheden voort te zetten. Het districts bureau voelde zich gesterkt door de blijvende stroom van vragen van de bevolking en de uitgesproken steun van bedrijven en gemeentes. Zo wilde de directie van het Gewestelijk Arbeidsbureau graag de samenwerking behouden. De burgemeester van Langbroek wilde zelfs extra correspondenten in zijn gemeente aanstellen.⁴¹ Ondanks de steun en de poging om het districts bureau open te houden kon een gewenste doorbraak niet geforceerd worden. De aankondiging om Oog & Oor te liquideren had dan ook direct negatieve gevolgen. Ondanks dat het districts bureau schreef dat de drukte en steun groot bleef, schreef het bureau op 9 april 1946 dat de goodwill van de bevolking voor het districts bureau al was gedaald en dat sommige contacten al een stuk flauwer van geest waren geworden. Op de dag dat het nieuws bekend werd stonden er direct personen voor de deur van het districts bureau die interesse toonden om het kantoor over te willen nemen. Medewerkers van het districts bureau vonden dat de verantwoordelijke politici niet luisterden naar het volk en drongen erop aan dat in de laatste maanden van het bestaan er bij de bevolking op werd aangedrongen dat Oog & Oor zeker nog een belangrijke rol had te vervullen.⁴²

De krantenberichten waaruit de dienst moest leren dat Oog & Oor werd geliquideerd verschenen op 8 april 1946. Verschillende kranten plaatste hetzelfde, korte bericht waarin werd aangekondigd dat, in lijn met de mededelingen van de minister – president, Oog & Oor per 1 september werd geliquideerd en opgeheven.⁴³ Een deel van de functie van Oog & Oor werd, naar behoefte van de provincie, overgedragen op provinciale organisaties. Het voornemen van de regering om dit soort organisaties en stichtingen in provincies op te zetten was bekend bij Oog & Oor, bleek uit correspondentie tussen het districts bureau en het Centraal Bureau. Echter waren deze stichtingen zwaar uitgedaasd ten opzichte de districts bureaus. Oog & Oor probeerde om dit soort stichtingen te bundelen en volledig samen

⁴⁰ Koekkoek, *Zeeuws – Vlaanderen in the post-war period* 15

⁴¹ Het Utrechts Archief, 340 – 5 Rapporten en verslagen over diverse onderwerpen 1945 – 1946, *Rapport van de afdeling Algemeene Zaken 16-04-1946*

⁴² Het Utrechts Archief, 340 – 5 Rapporten en verslagen over diverse onderwerpen 1945 – 1946, *Rapport van de afdeling Algemeene Zaken 09-04-1946*

⁴³ *Zutphens Dagblad voor Graafschap en de Veluwezoom*, 08-04-1946; *Nieuwe Haarlemsche Courant*, 08-04-1946; *Winschoter Courant*, 08-04-1946; Alle kranten brachten exact hetzelfde bericht.

te laten werken met Oog & Oor. In District Centrum probeerde het districts bureau om zelf een provinciale stichting op te zetten, zodat de werkzaamheden op redelijk gelijke voet konden doorgaan. Echter waren hier landelijk politieke bezwaren tegen. J. Zwijenberg van het Centraal Bureau had over deze voornemens gesproken met de politiek leider van de RKSP, Frans Teulings. Teulings had waardering voor de voorstellen om een door Oog & Oor gesteunde provinciale stichting op te zetten, maar had wel drie bezwaren. Ten eerste was er volgens Teulings geen geld om een dergelijke stichting op te zetten. Ten tweede vond Teulings dat de RVD en Oog & Oor gevaarlijke instituten waren in handen van de daarvoor verantwoordelijke minister. Ten slotte vond hij, in lijn met het voorgaande punt, dat een semi – ambtelijke organisatie meer dan voldoende was. Zwijenberg adviseerde het districts bureau in Utrecht om de verkiezingen van 1946 af te wachten voordat er actie kon worden ondernomen.⁴⁴ De standpunten van Teulings over het voortzetten van Oog & Oor in provinciale stichtingen waren in lijn met de kritiek van de oppositie ten opzichte van de RVD en Oog & Oor in de Tweede Kamer. Het liefst wilde Teulings dat nieuwe stichtingen zo ver mogelijk van de politiek werden geplaatst. Een provinciale stichting is er in de regio Utrecht nooit gekomen. Waarschijnlijk heeft de aanwezigheid van de Stichting Nederlands Volksherstel in Utrecht hier mee te maken. De afdeling in Utrecht van deze Stichting was tot 1947 werkzaam. Ook deze stichting hield zich bezig met het verlenen van hulp en de opvang van burgers met vragen over de wederopbouw.⁴⁵ De aanwezigheid van deze stichting was waarschijnlijk de reden dat er nooit een provinciale stichting in Utrecht was gekomen. De situatie was ook verschillend per provincie. Zwijenberg had in Noord – Brabant wel succes. Daar had hij meerdere organisaties weten te bundelen in een provinciale stichting.⁴⁶ Voor de liquidatie en opheffing van de regeringsdienst Oog & Oor op 1 september 1946 was het einde voor het District Centrum al gekomen. Rond mei 1946 verschenen de laatste stukken die in het archief zijn opgenomen. Een afsluitend rapport van de afdeling informatie schreef dat het districts bureau tussen november 1945 en mei 1946 in totaal 133 zaken had behandeld.⁴⁷

In het korte bestaan had het bureau van District Centrum een redelijk roerig leven gehad. De aanvankelijke problemen met huisvesting en transport zorgden voor

⁴⁴ Het Utrechts Archief, 340 – 5 Correspondentie met het Centraal Bureau te Amsterdam 1945 – 1946, *Brief van J. Zwijenberg aan dhr. Van Oorschot, District Centrum, 28-02-1946*

⁴⁵ Het Utrechts Archief, 756 Stichting Nederlands volksherstel, plaatselijke afdeling Utrecht, inleiding: <https://www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=210&miadt=39&micode=756&miview=inv2#inv3t1>

⁴⁶ Het Utrechts Archief, 340 – 5 Correspondentie met het Centraal Bureau te Amsterdam 1945 – 1946, *Brief van J. Zwijenberg aan dhr. Van Oorschot, District Centrum, 28-02-1946*

⁴⁷ Het Utrechts Archief, 340 – 5 rapporten en verslagen over diverse onderwerpen 1945 – 1946, *Rapport van de Afdeling Informatie 22-05-1946*

opstartproblemen, maar een aantal maanden heeft het districtsbureau het druk gehad. De drukte werd na de verhuizing van Huis ter Heide naar Utrecht alleen nog maar groter. Het onderkomen in Huis ter Heide had er wellicht zelfs voor gezorgd dat de dienst minder zichtbaar en bereikbaar was dan aanvankelijk werd gehoopt. Na de bekendmaking van de opheffing van Oog & Oor doofde de werkzaamheden van het districtsbureau uit als een nachtkaars.

Hoofdstuk 2: Rapportages van Oog & Oor

De situatie vlak na de bevrijding in Nederland was chaotisch. De Duitse bezetters hadden ongelooflijk veel materiaal en kapitaal weggesluisd naar Duitsland. Daarnaast waren veel landbouwgronden, havens en bruggen vernietigd door de oorlogsinspanningen. Er was een enorme staatschuld en door het gebrek aan grondstoffen moest de staat veel importen, veel meer dan Nederland kon exporteren.⁴⁸ Ook was er direct na de bevrijding nog geen bestuurlijke orde. Voordat het kabinet van Schermerhorn het over kon nemen was er door het oorlogskabinet in Londen een Militair Gezag aangesteld, dat zo snel mogelijk het lokale bestuur terug wilde pakken.⁴⁹ Na het aanstellen van een officiële Nederlandse regering werd getracht om zoveel mogelijk terug te keren naar een normale gang van zaken, maar de problemen en erfenissen van de oorlog waren nog steeds groot. Om de bevolking zoveel mogelijk voor te lichten én dezelfde bevolking een plek aan te bieden voor vragen, werden de RVD en Oog & Oor opgericht. Met wat voor zaken kreeg Oog & Oor in de regio Utrecht te maken en wat voor werkzaamheden kon het District Centrum concreet uitvoeren?

De meeste werkzaamheden die Oog & Oor verrichte verliep via telefonische gesprekken en burgers die op het districts bureau voorbij kwamen. Deze werkzaamheden van het bureau zijn uiteraard niet bewaard gebleven in de archieven, tenzij het zaken betrof die de aandacht van het Centraal Bureau wekten. De concrete werkzaamheden die Oog & Oor had verricht tijdens haar bestaan zijn bewaard gebleven in de vorm van rapporten en verslagen, opgesteld door verschillende afdelingen. In rapporten van algemene zaken werden vaak overzichten van werkzaamheden beschreven, terwijl in verslagen van de informatie- of enquête afdeling wel gedetailleerde informatie was opgenomen. Ook kon het voorkomen dat ambtenaren uit betrokken gemeenten, of bestuurders van bedrijven uit de regio een brief stuurde naar het districts bureau.

Een van de taken van de afdeling enquête was het polsen van de stemming bij gemeentes uit het district. Op 29 oktober 1945 bracht deze afdeling een rapport uit naar aanleiding van een bezoek bij de burgemeester van de gemeente Maarssen. Het zoeken naar de mening van de bevolking was een van de doelstellingen van Oog & Oor, maar volgens het rapport kon de burgemeester deze mening niet geven aan het districts bureau. De gemeente Maarssen had, ondanks enige inundaties, weinig last van oorlogsschade. De gemeente kon

⁴⁸ Wielenga, *Geschiedenis van Nederland* 330

⁴⁹ Beyens, *Overgangspolitiek* 147

zelfs veel goederen beschikbaar stellen voor Sluis, wat tijdens de oorlog bijna compleet was verwoest en waar het noodzakelijk was voor de bewoners dat deze gemeente zo snel mogelijk weer werd opgebouwd.⁵⁰ Deze twee schepen met goederen, waaronder glas, werden succesvol weg verscheept. Dat Maarssen op deze manier redelijk succesvol kon opereren kwam volgens Oog & Oor door een sterke afname van de zwarte handel en overige illegaliteit. Ook was er weinig communistische activiteit in Maarssen aanwezig.⁵¹ Wat aan dit rapport opviel is de uitspraak van de burgemeester die tegen Oog & Oor vertelde geen mening van de bevolking te kunnen delen. Het kwam namelijk vaker voor dat burgemeesters van gemeentes uit het district niet of weinig informatie wilden of konden delen met het districts bureau. Het districts bureau onderhield intensief contact met alle burgemeesters uit de regio. In de meeste gevallen wezen burgemeesters zelf vertegenwoordigers aan die de samenwerking met Oog & Oor onderhielden. Maar er waren ook gevallen waarin gemeentebesturen minder happig waren op de werkzaamheden van Oog & Oor onder de bevolking. De burgemeester van de gemeente Zuilen, Obbe Norbruis, wilde aanvankelijk geen personeel beschikbaar stellen aan het districts bureau. Hij vond dat de gemeentebesturen zelf goed genoeg wisten wat er allemaal in de gemeente speelde. Ook beredeneerde hij dat er niemand nodig was om zaken door te spelen naar Den Haag, die weg wist Norbruis zelf wel te bewandelen.⁵² In de gesprekken die het personeel van Oog & Oor met Norbruis voerde, wees het districts bureau vaak op gemeenten die wel graag de hulp van Oog & Oor wilden aannemen. Volgens het districts bureau kwamen er in gemeenten altijd kwesties aan de orde waar zelfs een burgemeester of overig gemeentebestuur niks aan kon doen. Het kon alleen maar ten goede komen als Oog & Oor gemeenten te hulp kon schieten. Met plaatselijke samenwerking kon volgens de dienst veel meer gecoördineerd worden, dat bleek volgens het districts bureau uit het feit dat een aantal burgemeesters zelf om hulp hadden gevraagd. De gemeentesecretaris van de gemeente Leersum was in het kader van de samenwerking tussen Oog & Oor en gemeentebesturen speciaal naar Utrecht gekomen om over deze wisselwerking. Volgens deze secretaris kon een samenkomst van alle betrokken burgemeesters een hoop misverstanden voorkomen zodat de samenwerking tussen het districts bureau en de gemeenten uit het district succesvol kon worden voortgezet.⁵³ Het directe contact tussen het districts bureau en de

⁵⁰ <https://www.zeeuwseankers.nl/verhaal/de-wederopbouw-van-sluis> [26-06-2023]

⁵¹ Het Utrechts Archief, 340 – 5 rapporten en verslagen over diverse onderwerpen 1945 – 1946, *Rapport Oog & Oor, Enquête Afdeling 29-10-1945*

⁵² Het Utrechts Archief, 340 – 5 Rapporten en verslagen over diverse onderwerpen 1945 – 1946, *Rapport van de afdeling algemeene zaken 20-03-1946*, blad 1

⁵³ Idem, blad 1

burgemeesters werd gelegd door het districtshoofd. Na het aanstellen van gemeentevertegenwoordigers werd het contact vanuit het districts bureau onderhouden door de werknemers van de enquête afdeling. Van Oorschot zocht in 1946 bijvoorbeeld direct contact met de burgemeester van de gemeente Putten. Omdat deze gemeente zwaar had geleden onder de terreur van de Duitse bezetters bood van Oorschot daar zijn persoonlijke hulp aan. Het was bij van Oorschot opgevallen dat sommige gemeenten, waaronder Putten, niet altijd aan de bel trokken bij de landelijke autoriteiten om hulp.⁵⁴ Vanuit dit oogpunt was het dus van een dergelijk belang dat Oog & Oor deze contacten aanlegde en onderhield, zodat iedere gemeente kon worden geholpen met de wederopbouw. De gemeente Putten had namelijk wel degelijk flinke problemen overgehouden aan de oorlog, zo bleek uit een gesprek met dhr. Veefkind met medewerkers van Oog & Oor uit 1946. Het grootste probleem waar Putten mee kampte was een groot gebrek aan onderwijzend personeel. Een groot aantal onderwijzers was namelijk na wegvoering naar Duitsland nooit meer teruggekeerd. Daar kwam bovenop dat van een groot gedeelte van deze weggevoerde groep nog geen bevestiging van overlijden was gegeven. De gemeente en haar bevolking gebruikte daarom het districts bureau om op directe manier vragen te stellen aan de regering in Den Haag. Zo wilden de weduwes van de overleden mannen weten wanneer zij een pension konden verwachten. De gemeente wilden daarbij ook graag dat alle in Duitsland overleden mannen in Putten konden worden begraven, ook al was dit niet altijd mogelijk omdat deze mannen in Duitsland niet gekist waren en daardoor niet meer identificeerbaar. De wederopbouw van huisvesting in Putten verliep wel vlot. Op 105 verwoeste huizen waren er in juni 1946 al 48 noodwoningen en tien permanente woningen gereed. De snelle bouw van woningen was overigens niet dankzij de hulp van Oog & Oor. Putten had voor deze kwestie zelf contact gezocht met instanties in Den Haag. Ook was de nabijgelegen gemeente Eemnes te hulp geschoten.⁵⁵ In het kader van de wederopbouw stuitte het districts bureau in Loosdrecht op een apart geval. De burgemeester van deze gemeente trad namelijk hard op tegen mensen die huizen bouwden zonder juiste vergunning, schreef het districts bureau aan het Centraal Bureau. Dat de burgemeester overtreders bestrafte was volgens het districts bureau juist, maar hij ging te ver door de illegaal opgebouwde huizen voor het oog van de hele gemeente direct weer af te breken. Dit was volgens het districts bureau zonde van de arbeidsprestatie en grondstoffen, die na de afbraak vrijwel niet meer bruikbaar waren. District Centrum drong er bij het Centraal Bureau op aan om deze

⁵⁴ Het Utrechts Archief, 340 – 5, *Rapport van de afdeling algemeene zaken 25-01-1946*

⁵⁵ Het Utrechts Archief, 340 – 5, *Gesprek met den heer Veefkind, 1^e ambtenaar ter secretaris, waarnemend gemeente – secretaris ter secretaris der gemeente Putten, op maandag, 3 juni 1946*

kwestie te melden bij de instanties in Den Haag. Er moesten betere richtlijnen komen. In plaats van afbraak moest de gemeente overgaan op inbeslagneming of onteigening van de illegale bouw.⁵⁶

De verbinding tussen Oog & Oor en gemeentebesturen was zichtbaar bij meerdere districts bureaus door Nederland. In de regio Zeeland had District Zuid III ook regelmatig contact met burgemeesters en hogere ambtenaren. Een terugkerend verschijnsel was de matige communicatie tussen de gemeenten. Waar er in District Centrum veel aandacht werd gevraagd voor betere samenspraak tussen alle gemeentebesturen, was de samenwerking volgens Femke Koekkoek in de regio Zeeland ook dramatisch, vooral op het gebied van infrastructuur.⁵⁷ Ook was er in dit district onenigheid over het verkrijgen van vergunningen voor de bouw. Het hoofd van district Zuid III wilde graag in de gemeente Oostburg een bioscoop laten bouwen, maar de architect kreeg de vergunning niet rond. Met hulp van Oog & Oor in deze regio werd overgeschakeld naar het bouwen van een noodbioscoop met barakken.⁵⁸ In tegenstelling tot het district Centrum verliep in Zeeland de communicatie via Oog & Oor wel op een meer gestroomlijnde manier. Het districts bureau was in Oostburg direct betrokken bij de nieuwe bioscoop, waar in Putten de gemeente zonder interventie illegale woningbouw direct afbrak.

Het districts bureau van Oog & Oor bood niet alleen hulp aan gemeenten, ook bedrijven konden rekenen op gehoor bij de medewerkers van verschillende afdelingen. De afdeling enquête ging geregeld op bezoek, maar sommige bedrijven schakelden ook zelf de hulp in van Oog & Oor. Het districts bureau onderzocht niet alleen de arbeidsomstandigheden bij bedrijven, ook werd er gekeken naar de algemene stemming bij de werknemers en naar het vermogen van de bedrijven om succesvol zaken te kunnen doen. Zo bracht de afdeling enquête in oktober 1945 een bezoek aan twee fabrieken van D.S. van Schuppen in Veenendaal, de Ritmeester Sigarenfabriek en de Wolspinnerij. Wat betreft de politieke stemming in de fabrieken kon de afdeling rapporteren dat de fabrieksmedewerkers het kabinet van Schermerhorn genoeg in staat achtten om de Nederlandse zaak te behartigen. De meeste fabrieksarbeiders waren volgens het rapport uiterst rechts georiënteerd en de sociale verhoudingen tussen de werkgever en werknemers waren prima. Welke partij deze ‘uiterst rechtse’ arbeiders aanhingen wordt in het rapport niet gespecificeerd en verdere uitleg over deze rechtse arbeiders ontbreekt. Aangezien de meeste medewerkers van Oog & Oor een

⁵⁶ Het Utrechts Archief, 340 – 4, *Kon het niet Anders!*, Brief aan het Centraal Bureau te Amsterdam 12-04-1946

⁵⁷ Koekkoek, *Zeeuws – Vlaanderen in the post – World War II period* 24

⁵⁸ Idem, 21

achtergrond hadden bij de NVB, wat was gebaseerd op personalistisch socialisme, zou deze achtergrond een reden kunnen zijn voor het woordgebruik. Wel was er volgens het rapport een enkele uitzondering binnen het rechtse klimaat in de fabriek, waaraan wel een beweging werd verbonden. Eén arbeider verkondigde propaganda bij zijn collega's voor de Eenheidsvakbeweging (EVB), een vakbeweging geïnitieerd door de Communistische Partij Nederland. Deze vakbond probeerde zoveel mogelijk aanhangers te vergaren om te strijden voor betere arbeidsomstandigheden, gefundeerd op de communistische ideologie.⁵⁹ Echter maakte Oog & Oor zich geen zorgen over deze communistische activiteiten. De arbeider die voor de EVB propaganda maakte vond namelijk absoluut geen gehoor bij zijn collega's. Beide fabrieken hadden een groot tekort aan arbeidskrachten en grondstoffen. De sigarenfabriek draaide op een capaciteit van dertig procent en de wolfabriek op vijftig procent, ten opzichte van het niveau van voor de oorlog. Ondanks dat de arbeiders niet genoeg geld verdienden om te voorzien in het levensonderhoud, weigerden de arbeiders om voor meer loon harder te moeten werken. De meeste werknemers wilden namelijk niet tot hetzelfde tempo gedreven worden dat voor de oorlog werd gehanteerd. Tot slot werd het fabriekspersoneel gevraagd over de behandeling van leden van de NSB door Minister van Justitie van Kolfschoten. De algemene stemming volgens Oog & Oor was dat de arbeiders vonden dat alleen leidende figuren en ernstige verraders zwaar gestraft moesten worden. Overige gevallen moesten vrij worden gesproken en zo snel mogelijk weer aan de bak komen, wat ten goede zou komen van het economisch bestel.⁶⁰

Tekorten aan arbeidskrachten en kolen voor fabrieken waren terugkerende problemen in het gehele district. Desondanks het feit dat er in 1946 in de stad Utrecht alleen al 6000 ingeschreven werklozen waren, kampte de regio nog steeds met een flink tekort aan vakmensen. Er was vooral veel vraag naar vrouwen voor arbeid in de textielindustrie. Echter zag het districts bureau dat meisjes thuis werden gehouden om te helpen bij het hectische huishoudelijke apparaat. Door deze reden was compensatie voor het gebrek aan dienstmeisjes nauwelijks mogelijk. Voor de mannelijke arbeidskrachten was gestart met een intensieve herscholing. Veel mannen wilden volgens het districts bureau graag aan het werk. Door de grote aandacht voor deze herscholing hoopte het districts bureau dat een gedeelte van het tekort kon worden opgelost.⁶¹ Het grote gebrek aan kolen was bij een hoop bedrijven een

⁵⁹ Erik Nijhof, 1944: *Oprichting van de Eenheidsvakbeweging* (April 2019) geraadpleegd via: <https://vakbondshistorie.nl/dossiers/1944-oprichting-van-de-eeheidsvakbeweging-evb/> [26-06-2023]

⁶⁰ Het Utrechts Archief, 340 – 5, *Rapport betreffende bezoek der afdeling Enquête aan de Ritmeester Sigarenfabrieken van Schuppen en de Wolspinnerij van D.S. van Schuppen, beide te Veenendaal, 29-10-1945*

⁶¹ Het Utrechts Archief, 340 – 5, *Rapport van de afdeling algemeene zaken 19-04-1946*

probleem. De N.V. Plaatmetaal Industrie van Mouwerik en Bal uit Zeist had genoeg arbeidskrachten en grondstoffen, maar kon de productie van metaal nauwelijks op gang brengen. Van de vijftig ton kolen die waren toegewezen, kreeg deze fabriek er slechts veertien. De problemen speelden bij vrijwel alle fabrieken in het district.⁶²

In enkele gevallen kwamen bedrijven bij Oog & Oor klagen over het personeelstekort. Zo stuurde de directie van de N.V. Koninklijke Nederlandsche Fabriek van Gouden & Zilveren Werken uit Zeist in december 1945 een brief aan het districts bureau. In deze brief klaagde de directie over de Rijksmunt. De Rijksmunt zou namelijk een hoop waardevolle arbeiders weggapen uit de fabriek. De directie was vooral boos omdat de Rijksmunt als staatsinstelling een veel hoger loon en een gunstiger pensioen kon bieden dan een particulier bedrijf. De leiding van de fabriek probeerde aan Oog & Oor duidelijk te maken dat de Rijksmunt zelf zilversmeden moest laten omscholen. Het werk lag niet voor het oprapen.⁶³ De Rijksmunt kreeg op dit vlak meer klachten te verwerken. Ook de N.V. Gerritsen & van Kempen te Zeist had bij Oog & Oor geklaagd over de Rijksmunt. Het districts bureau stuurde alle klachten door naar de overheidsinstantie. Dhr. J.W.A. van Hengel stuurde namens de Rijksmunt per brief een reactie op deze klachten. Gerritsen & van Kempen had de Rijksmunt er van beschuldigd een staalgraveur veel betere arbeidsvoorwaarden te hebben geboden dan de fabriek dat zelf kon aanbieden. Zo beloofde de Rijksmunt een directe vaste aanstelling en een uurloon dat twintig cent hoger was. Beide gevallen waren volgens van Hengel onjuist. De betreffende staalgraveur was een kennis van een ambtenaar van de Rijksmunt. De graveur was op persoonlijke basis, zonder sollicitatie naar de Rijksmunt overgekomen. Daarnaast had de Rijksmunt deze graveur een arbeidscontract aangeboden. Een vaste aanstelling zou hij alleen verkrijgen bij goed werk. De particuliere fabrikanten hadden ook geklaagd dat de Rijksmunt geen bevrijdingspenningen mocht slaan. Volgens van Hengel sloeg de Rijksmunt al medailles en penningen voordat Gerritsen & van Kempen en de Nederlandsche Fabriek van Gouden & Zilveren Werken bestonden. De fabrikanten wilden graag een gentleman's agreement in werking stellen zodat deze gevallen niet vaker zouden voorkomen. De reactie van de Rijksmunt was helder, Van Hengel gaf aan dat de Rijksmunt hier niet aan zou meewerken.⁶⁴ Over de afhandeling van deze kwestie is geen archiefmateriaal beschikbaar, maar het liet wel zien fabrikanten er alles aan deden om verlies van arbeidskracht te

⁶² Het Utrechts Archief, 340 – 5, *Rapport van de afdeling algemeene zaken 11-01-1946*

⁶³ Het Utrechts Archief, 340 – 5, *Brief van de NV Koninklijke Nederlandsche Fabriek van Gouden & Zilveren Werken te Zeist, 13-12-1945*

⁶⁴ Het Utrechts Archief, 340 – 2 ingekomen en minuten van uitgaande stukken 1945 – 1946, *Brief van de Rijksmunt, geschreven door J.W.A van Hengel aan het districtshoofd van Oog & Oor te Utrecht, 19-06-1946*

voorkomen. Oog & Oor speelde in deze kwestie de rol van bemiddelaar. Het was duidelijk dat de particuliere bedrijven en de overheidsinstellingen het districts bureau ook gebruikten in deze rol. De klachten werden namelijk niet direct verstuurd, maar indirect verzonden naar het districts bureau. Deze kwestie is een geschikt voorbeeld van een van de doelstellingen van Oog & Oor, namelijk het doorspelen van klachten aan de betreffende overheidsinstanties. Wel moet hierbij worden opgemerkt dat bedrijven handelde vanuit eigen belang. Dit eigen belang was voor bedrijven een belangrijke reden om contact op te nemen met Oog & Oor.

Een van de kwesties waar Oog & Oor in het district Centrum nauw bij betrokken was, was de behandeling van bedrijven en personen die tijdens de oorlog hadden gecollaboreerd met de Duitse bezetters. De behandeling van deze 'landverraders' riep in de maatschappij vragen of ophef op. Er werd onderscheid gemaakt tussen 'goed' en 'fout'. Zo stuurde het districts bureau in oktober 1945 een rapport over bedrijven die in de oorlog hadden gecollaboreerd met de Duitsers. Deze bedrijven waren tijdens de oorlog volledig intact gebleven en hadden in sommige gevallen zelfs hun capaciteiten kunnen opschroeven. Bij deze bedrijven waren grondstoffen in overvloed en deze positie werd misbruikt om te concurreren met 'goede' bedrijven die wel hadden geleden tijdens de oorlog. Aan het Centraal Bureau werd de vraag gesteld hoe hierop gehandeld moest worden. Er was volgens Oog & Oor veel maatschappelijke onrust ontstaan. Het was volgens veel mensen oneerlijk dat bedrijven die niet hadden samengewerkt met de Duitsers moeite hadden met het opstarten van de bedrijvigheid. De 'foute' bedrijven waren thans onder het toezicht geplaatst van beheerders, omdat de voormalige eigenaars vaak in gevangenschap verkeerden. Toch bleef het handelen van deze bedrijven vragen oproepen.⁶⁵ Het kwam vaker voor dat 'goede' bedrijven door overheidshandelen werden benadeeld. Zo stuurde N.V. Gebroeders Hogenbirk, een wegebouw- en stoomwalsbedrijf, in februari 1946 een brief naar Oog & Oor over de terreinen waarop hun installaties om asfalt te mengen stonden. Dit terrein was tijdens de oorlog door de Duitsers in beslag genomen. N.V. Gebroeders Hogenbirk had met toestemming van de Minister van Waterstaat, het Militair Gezag en het Militair Commissariaat Rechtsherstel de grond teruggekocht voor een bedrag van ruim vijftienduizend gulden. Echter werd de arbeiders van dit bedrijf de toegang tot dit terrein na aankoop ontzegd door militairen van de Genie, waarna later het terrein door het Ministerie van Oorlog werd afgesloten. Het terrein zou volgens het ministerie bestemd zijn voor geallieerde soldaten die

⁶⁵ Het Utrechts Archief, 340 – 5, *Algemeen Rapport betreffende Beheer van Zaken, oorspronkelijk in het bezit van politieke gevangenen 29-10-1945*

nog in Nederland gestationeerd waren. De gebroeders Hogenbirk klaagden bij Oog & Oor over deze gang van zaken. Zij vonden dat zij op deze manier geen bijdrage konden leveren aan de wederopbouw van Nederland. Het deed pijn dat andere bedrijven die in de oorlog hadden gecollaboreerd de beschikking hadden over veel grotere terreinen. De gebroeders Hogenbirk hadden namelijk tijdens de oorlog er alles aan gedaan om dit soort samenwerking met de Duitsers te voorkomen. Daarom deden zij via deze brief een beroep op Oog & Oor om hun te hulp te schieten.⁶⁶

Een andere prangende kwestie was Kamp Amersfoort. Dit voormalige straf- en doorgangskamp werd na de oorlog ingericht als opvang voor repatrianten die terugkeerden uit Duitsland en als interneringskamp voor collaborateurs. Het kamp werd door de bevolking omgedoopt tot het 'Foute Kamp'.⁶⁷ Het districts bureau stelde een uitgebreid rapport op over de situatie in dit kamp. Zo was er in het kamp een ernstig gebrek aan geschikt leidinggevend en bewakend personeel. Bijna niemand die toezicht had op de gevangenen was opgewassen voor de taak. De gevangenen regelden zelf het werk dat zij moesten uitvoeren omdat de werkmeesters hier niet tot in staat waren. Het was volgens het rapport belangrijk dat er een opleiding werd ingesteld zodat vakbekwame mensen op de juiste plek terecht zouden komen.⁶⁸ Het personeel was niet alleen onbekwaam, maar ook zeer gevoelig voor omkoping. Het rapport noemde dit een zeer ernstige zaak. Er was veel te weinig toezicht. Kamp personeel werd op grote schaal door middel van sigaretten omgekocht, zodat bezoekers zonder toezicht konden binnenkomen. De gevangenen kregen op deze manier de beschikking over tabak en eten dat van buitenaf naar binnen werd gesmokkeld. Ook buiten het kamp was de corruptie onder de bewaking bekend. Het was zelfs zo ernstig dat gevangenen niks voor bewakers wilden doen tenzij er onder de tafel met sigaretten werd geschoven.⁶⁹ Het personeel was ook schuldig aan diefstal. Vooral de persoonlijke eigendommen van gedetineerden, die bij binnenkomst in bewaring werden geplaatst, verdwenen vaak op de dag zelf al in de zakken van de kamp autoriteiten. Zo beschreef het rapport een vrouw die na haar vrijlating drie dagen in het kamp was gebleven om haar sieraden terug te krijgen. Uiteindelijk moest deze vrouw onverrichterzake naar huis. Daarnaast was er in de barakken van de gedetineerden een complete afwezigheid van toezicht. Kampbewakers mochten namelijk deze barakken niet in. In de barakken zelf heerste een schrikbewind. Onder de gedetineerden werden groepshoofden

⁶⁶ Het Utrechts Archief, 340 – 3, *Brief van de N.V. v.h. Gebr. Hogenbirk, Wegenbouw- en Stoomwalsenbedrijf, 05-02-1946*

⁶⁷ <https://www.kampamersfoort.nl/geschiedenis-en-onderzoek/na-de-oorlog/> [27-06-2023]

⁶⁸ Het Utrechts Archief, 340 – 5, *Rapport over het kamp in Amersfoort, datum en auteur onbekend* blad 1

⁶⁹ Idem, blad 1

aangewezen, waarna corruptie de toon voerde. Wie de meeste sigaretten had kreeg het meeste eten en mocht als eerste naar de kapper. Ook speelden de gedetineerden voor eigen rechter. Zo werd een voormalige SS'er hard gestraft door zijn medegevangenen. Dit bleef allemaal buiten het zicht van de toezichthouders op het kamp. Het rapport stelde daarom voor dat er extra toezicht werd ingesteld binnen de barakken zelf om dit soort ongeregelheden te voorkomen.⁷⁰ Ook was de verhouding tussen gedetineerden en kamppersoneel niet vriendelijk. Het kwam voor dat gedetineerden en bewakers samen hadden gewerkt in Duitsland en elkaar herkenden. Zo was een bunkercommandant vrijwillig naar Duitsland gegaan en had daar de Hitlergroet gebracht. Een andere functionaris had negen maanden in de gevangenis gezeten voor een zedenmisdrijf. Sommige bewakers trokken vrouwen uit de barakken en sleepten ze mee de bossen in. Deze kwesties werden door de adjunct-kampcommandant behandeld. De bewakers werden tot bloedens toe in elkaar geslagen en de vrouwen op wrede manier verhoord. De aanwezige gezagstroepen wisselden te vaak, waardoor een gevoel van verantwoordelijk ontbrak. De toestand in het kamp was volgens het rapport eigenlijk totaal hopeloos. De geestelijke verzorging van de gedetineerden was ook rampzalig. Er was op duizenden gevangenen maar één kamppredikant. Op zondag was er in de ochtend een Katholieke dienst en in de middag een Protestantse dienst. Er was geen vrijetijdsbesteding voor de gedetineerden en de kamppredikant kon geen aandacht aan iedereen schenken. Het rapport was bang voor een morele en geestelijke instorting van veel gedetineerden.⁷¹ De afdeling enquête weet een aantal onderzoeken aan de toestanden in dit kamp. Zo rezen er in januari 1946 vanuit deze afdeling vragen over de reclassering van gedetineerden. Het was de afdeling namelijk opgevallen dat ex-gevangenen te werk werden gesteld in het kamp zelf. Er waren gevallen bekend van voormalige gevangenen die in Kamp Amersfoort werkten als opzichter van het elektrisch net of als bediende op de identificatieafdeling. De afdeling schreef dat de reclassering noodzakelijk en nuttig was, maar drong er in de rapporten op aan om een andere manier te vinden om deze ex-gevangenen aan het werk te zetten.⁷² Daarnaast vond de afdeling enquête het ook merkwaardig dat er mogelijk vier vrachtauto's met kleding naar het kamp zouden worden gestuurd. Deze kleding was ingezameld vanuit de Verenigde Staten en bedoeld voor de slachtoffers van getroffen oorlogsgebieden. Oog & Oor was in dit geval bang voor onrust, het afleveren van deze

⁷⁰ Idem, blad 2

⁷¹ Idem, blad 2 en 3

⁷² Het Utrechts Archief, 340 – 5, *Rapport van de afdeling enquête, 26-01-1946*

kleding in Kamp Amersfoort zou kunnen leiden tot een onprettige indruk in de regio.⁷³ Ook in de media was er veel aandacht voor de toestanden in Kamp Amersfoort. Betrokken afdelingen van Oog & Oor voerden gesprekken met redacteuren van kranten om de tendensen in de media vervolgens door te spelen naar Amsterdam en Den Haag. De afdeling documentatie stelde daarom in december 1945 een rapport op. Deze afdelingen rapporteerden drie tendensen in de media. Ten eerste wilde men volgens Oog & Oor dat er meer uitzonderingen werden gemaakt voor personen die slechts ‘sympathiserend’ waren geweest voor de NSB. Als een NSB-sympathisant verder niks anders op zijn of haar geweten had, moest vervroegde vrijlating mogelijk worden. Ten tweede stond daar tegenover dat voor personen die wel veel fout hadden gedaan, bijvoorbeeld personen die de Wehrmacht of SS hadden gediend aan het Oostfront, zonder al te veel moeite konden worden gearresteerd. Tot slot wenste men dat de gedetineerden in Kamp Amersfoort beter werden behandeld. Zoals Oog & Oor al eerder had gerapporteerd was er inderdaad veel bekend over de corruptie en mishandeling in het kamp.⁷⁴ Deze tendens was terug te lezen in kranten. Zo schreef de Nieuw Haarlemsche Courant dat de gedetineerden bijna net zo streng werden behandeld als tijdens de oorlog en dat er veel te weinig eten beschikbaar werd gesteld. Overigens bleef bij de verslaggevers geen gevoel van medelijden hangen aan een bezoek.⁷⁵ Het districts bureau ontving in november 1945 een brief van dhr. Was over het interneringskamp. Deze meneer was namelijk dringend opzoek naar zijn oom. Er was bij dhr. Was, een agent van districts bureau Centrum, een vermoeden dat deze oom in Kamp Amersfoort was opgesloten. Hij had veel telefoontjes gepleegd, maar werd overal van het kastje naar de muur gestuurd. Daarom had hij een brief naar het kantoor van Oog & Oor in Den Haag gestuurd. Deze brief was op zijn beurt weer doorgestuurd naar het District Centrum.⁷⁶ Of de oom van dhr. Was daadwerkelijk in Kamp Amersfoort heeft gezeten is niet duidelijk omdat er geen verdere correspondentie beschikbaar was.

Kamp Amersfoort was niet het enige kamp dat viel binnen het District Centrum. In Huis ter Heide lag ook De Boskamp, een NSB kinderbewaringskamp. In dit kamp werden de kinderen van gedetineerde collaborateurs opgevangen. Over dit kamp stelde Oog & Oor ook een aantal rapporten op en ook in dit geval betrof het vaak misstanden. Zo bracht een agent van Utrecht-Oost in februari 1946 een uitgebreid verslag uit. Tussen De Boskamp en Kamp Amersfoort waren daarmee een aantal gelijkenissen te trekken. Ten eerste was het personeel

⁷³ Idem

⁷⁴ Het Utrechts Archief, 340 – 5, *Rapport van de afdeling documentatie, 24-12-1945*

⁷⁵ *Nieuwe Haarlemsche Courant*, 25-08-1945

⁷⁶ Het Utrechts Archief, 340 – 2, *Brief aan de Afdeling O. & O. van den Regeringsvoorlichtingsdienst, Wassenaarscheweg. Doorgestuurd aan Oog & Oor District Centrum, 30-11-1945*

in De Boskamp ook niet in staat om de orde te bewaren. Zo werd er geschreven over geschillen tussen Protestantse en Katholieke leden van de kampbewaking. De Katholieke aanstichters van de wrijving zorgden voor een dermate daling van de stemming in het kamp, dat het hoofd van het Bureau Bijzondere Jeugdzorg in Den Haag, Dr. Berger, geen andere keus had dan de Katholieke leden te ontslaan. Omdat het een ruzie tussen twee zuilen betrof, moest er een bewijs van objectiviteit worden aangeleverd. Het kamp vond de behandeling van de zaak objectief genoeg, omdat het personeel van het Bureau Jeugdzorg en het Ministerie van Justitie zelf ook Katholiek was.⁷⁷ Ten tweede beschreef het rapport over een aantal geruchten over hooggeplaatst personeel op het kamp. De directeur van het kamp, dhr. Emous, zou zich schuldig hebben gemaakt aan openbaar dronkenschap op het kamp. Daarnaast zou de technisch ambtenaar dhr. Van Dijk veertien werklui hebben ontslagen omdat ze teveel kennis hadden over misstanden op het kamp. Beide geruchten werden door het Bureau Bijzondere Jeugdzorg stellig ontkend. Dhr. Van Dijk had volgens het Bureau geen veertien personeelsleden onder zich. Daarnaast zouden de werklui ontslagen zijn omdat hun werk op het kamp erop zou zitten, het betrof namelijk timmerlieden en metselaars. Alle wrijving op het kamp zou volgens de autoriteiten bijgelegd zijn onder begeleiding van de pastoor van Soesterberg.⁷⁸ Ten derde moest het Bureau Bijzondere Jeugdzorg ook verantwoording geven voor beschuldigingen van kolenzwendel en een boterschandaal. Zo zouden leden van het hogere personeel kolen verduisteren via wasserij Hoogstraten, die de was van het kamp verzorgde. Daarnaast zouden op het kamp honderd bonnen voor boter verduisterd zijn. Door de vermissing van deze bonnen werd het rantsoen op boter in de gehele provincie Utrecht verlaagd. Volgens het bureau waren beide incidenten te herleiden op ‘normale’ voorvallen. De geruchten dat hogere leden van het kamp personeel kolen achterhielden waren volgens Jeugdzorg onzin. Het betrof een eenmalige gift van zes kleine zakjes kool voor een reiniger, die zonder vergunning had geholpen met het schoonmaken van dekens. Wat betreft het boterschandaal hield het kamp administratief bonnen achter voor kinderen die vertrokken van het kamp. Deze vertrekkende kinderen konden op die manier een paar bonnen meekrijgen. Op last van het Ministerie van Justitie werd de kampleiding opgedragen om niemand meer toe te laten op het kamp. Alle inlichtingen en informatie over het kamp moest worden opgevraagd bij het Bureau Bijzondere Jeugdzorg.⁷⁹ In het archief bevond zich verder nog een brief over De

⁷⁷ Het Utrechts Archief, 340 – 5, *Rapport van Agent Utrecht Oog, De Boskamp te Huis ter Heide (N.S.B.-kinderbewaringskamp)* 23-02-1946 blad 1

⁷⁸ Idem blad 1

⁷⁹ Idem blad 2

Boskamp van dhr. Van Munster. Zijn precieze functie is onduidelijk, maar hij had wel informatie over De Boskamp die hij had gedeeld met Oog & Oor. Op basis van alle geruchten over De Boskamp had de directeur van het kamp zijn ontslag ingediend, naar het scheen aangespoord door Den Haag. Het Bureau Bijzondere Jeugdzorg had onder de tafel beloofd om 'de bezem er doorheen te halen'. Dit resulteerde in een door Den Haag gemachtigd onderzoek door twee rechercheurs. Verder namen vier personeelsleden zelf ontslag en de rechterhand van de directeur had aangegeven binnen enkele maanden ook ontslag te nemen.⁸⁰ Het is niet duidelijk wat de precieze reden was voor Den Haag om in te grijpen op De Boskamp. Wel is de kans zeer aannemelijk dat alle geruchten het Bureau Bijzondere Jeugdzorg hebben bereikt dankzij rapportages van Oog & Oor. De gearchiveerde brief over het ontslag van meerdere personeelsleden maakte duidelijk dat Jeugdzorg onderzoeken instelde op basis van de geruchten.

Binnen de werkzaamheden van Oog & Oor viel ook het controleren van de media. Zoals eerder in dit hoofdstuk al werd vermeld, waren verschillende afdelingen van het districts bureau bezig om algemene tendensen in dagbladen te herkennen, om deze vervolgens door te geven aan het Centraal Bureau. Een van meer uitgebreide casussen waar District Centrum op gezet werd, betrof een artikel van De Waarheid dat eind september 1945 verscheen. Deze casus resulteerde in een uitgebreide briefwisseling tussen het Centraal Bureau en District Centrum en gaf een bijzondere inkijk in de werkwijze van Oog & Oor. Het hoofd van het districts bureau, Hamstra, werd door Chef Enquête van het Centraal Bureau, G. van Oosterhout, op dit bericht geattendeerd. Het artikel van De Waarheid ging over het onderhoud van nabestaanden van in het buitenland overleden Nederlandse joden. Het artikel had onthuld dat er gevallen bekend waren die geen uitkering ontvingen door nalatigheid van de verantwoordelijke overheidsinstantie. Van Oosterhout vroeg expliciet aan Hamstra om dit geval te onderzoeken en contact op te zoeken met de betreffende autoriteiten.⁸¹ Binnen vier dagen lag op het Centraal Bureau een brief met bijgesloten rapport van District Centrum over dit artikel. De vrouw in het artikel betrof mevrouw van der Star. In de brief stond dat het districts bureau al contact had gehad met deze vrouw en een toezegging had gedaan over de tegemoetkoming van alle kosten voor de opvoeding van drie wezen, naast haar eigen drie kinderen. District Centrum wilde hiervoor Stichting 1940-1945 inschakelen.⁸² In het

⁸⁰ Het Utrechts Archief, 340 – 1, *Brief van dhr. Van Munster over de Boskamp, Huis ter Heide, 11-04-1946*

⁸¹ Het Utrechts Archief, 340 – 4, *Brief van G. van Oosterhout aan R. Hamstra, 04-10-1945*

⁸² Het Utrechts Archief, 340 – 4, *Brief van Chef afd. Enquête District Centrum aan G. van Oosterhout, betreffende de enquête over de publicatie van De Waarheid, 08-01-1945*

bijgesloten rapport stond dat de man van mevr. Van der Star in 1942 niet was opgepakt om zijn Joodse afkomst, maar omdat hij illegaal fotografisch werk had verricht. Deze vrouw was de eigenaresse van een apotheek en kon daarom voorzien in het onderhoud van haar gezin. Doordat zij echter ook drie weeskinderen had opgenomen in haar gezin kwam zij geld tekort waardoor zij de daarvoor bestemde autoriteiten had aangeschreven voor een pensioen. Dit verzoek werd door het USO afgekeurd. Mevr. Van der Star had vervolgens aan de enquêteurs medegedeeld dat zij nooit toestemming had gegeven voor publicatie van het artikel in *De Waarheid*.⁸³ Een antwoord van het Centraal Bureau op dit rapport volgde op 19 oktober. De onderzoeksresultaten in het rapport waren medegedeeld met de redactie van *De Waarheid*. Van Oosterhout vroeg aan Hamstra of het districts bureau bij het USO wilde controleren of de informatie in het krantenartikel juist was. Daarnaast vroeg het Centraal Bureau zich af of mevr. van der Star al beschikking had gekregen over financiële hulp en zich eventueel had gewend tot het Centraal Bureau voor Oorlogsslachtoffers. Als dit bureau niet kon helpen was de tweede optie voor mevrouw om verbinding te zoeken met het Comité voor Oorlogspleegkinderen in Amsterdam, wat de financiële zorg voor de weeskinderen kon dragen.⁸⁴ District Centrum stuurde op haar beurt een brief terug op 1 november. Het districts bureau had contact opgenomen met het USO en wederom met mevrouw van der Star. Het USO had aan het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschap (OKW) gevraagd hoe het moest handelen met het uitbetalen van achterstallig loon aan Joodse leden. Het Departement had daarop geantwoord dat regelingen voor dit soort situaties ontbraken en daardoor het USO nog niet kon handelen. Daarmee was de reden waarom van der Star geen uitkering had ontvangen bekend. Mevrouw van der Star zelf had verder aangegeven dat zij vooralsnog geen behoefte had aan een uitkering, in tegenstelling tot wat zij in het eerste gesprek met Oog & Oor wel had aangegeven. Zij wilde eerst het rendement van haar apotheek afwachten en vermeed daarmee liever hulp van buitenaf. Het districtscentrum liet daarmee weten dat de zaak was afgedaan.⁸⁵ Deze situatie resulteerde in een bevredigende afloop voor beide partijen en liet de exacte manier zien waarop Oog & Oor, conform de regelingen, handelde in dit soort situaties. Deze kwestie ging over bijna alle schijven. Er was uitvoerig contact met het hoofdkantoor, er was een verbinding gelegd met individuele burgers, er werd op basis van informatie van burgers en pers contact opgenomen met overheidsinstanties en tot slot werd er een controle uitgevoerd

⁸³ Het Utrechts Archief, 340 – 4, *Rapport betreffende publicatie in "De Waarheid" d.d. 20/9'45, 08-10-1945*

⁸⁴ Het Utrechts Archief, 340 – 4, *Brief van G. van Oosterhout aan R. Hamstra, 19-10-1945*

⁸⁵ Het Utrechts Archief, 340 – 4, *Brief van de Chef. Afd. Enquête District Centrum aan G. van Oosterhout, 01-11-1945*

op de pers. Deze kwestie is een van de weinige casussen die in zijn geheel bewaard is gebleven binnen het archief van District Centrum.

Het District Centrum deed in de regio uitvoerig onderzoek naar de stemming van gemeentebestuurders, bedrijven en burgers. De sociale toestanden werden nauwlettend in de gaten gehouden. Daarnaast werd er op verzoek dieper onderzoek gedaan op casussen die via de pers de aandacht opeisten van een groter publiek. Hiermee handelde de dienst precies volgens de richtlijnen die waren uitgereikt. De gerapporteerde situaties kwamen overeen met de werkzaamheden van Oog & Oor in andere delen van Nederland. Zo schreef District Noord dat de bewoners uit de noordelijke regio zich achtergesteld voelden bij het westen van Nederland. Ook deed District Noord onderzoek naar brandstofverdelingen en voerden zij perscontroles uit.⁸⁶ In District Zuid III ontving het districts bureau meerdere brieven over corruptie en ambtelijk wangedrag. Volgens Koekkoek fungeerde het districts bureau in die regio op vele momenten als ombudsman.⁸⁷

Buiten de onderzoeken was het ook een taak om informatie te vergaren. Dat gebeurde veelal binnen de rapporten die de afdelingen van het districts bureau maakten. Daarnaast werden er bijvoorbeeld ook verslagen opgesteld van grote evenementen of vernieuwingen binnen de regio. Zo verscheen er in april 1946 een rapport over de nieuwe wegwacht van de ANWB. In het rapport werd beschreven dat de toevoeging van de wegwacht essentieel was om het fragiele wagenpark van Nederland in beweging te houden. De ANWB zou daarmee niet het werk van lokale garages afpakken. Een nauwe samenwerking tussen de ANWB en autogarages zou ervoor zorgen dat het beter mogelijk werd om voertuigen sneller te repareren.⁸⁸ Onderling was er briefverkeer over het geld wat Nederlanders wilden betalen aan de zomervakantie. Uit onderzoek was namelijk gebleken dat mensen meer geld voor een reis beschikbaar wilden stellen, omdat zij wisten dat vlak na de oorlog het nog niet mogelijk was om veel activiteiten op de vakantie te ondernemen.⁸⁹ En tot slot schreef de afdeling enquête een uitvoerig rapport over de eerste naoorlogse editie van de Jaarbeurs in Utrecht. De afdeling was laaiend enthousiast over de volgens hun ‘overweldigende hoeveelheid bezoekers’. Internationale gasten waren geroerd, een Engelsman had tegen de dienst gezegd dat men in Nederland ver vooruit liep op de rest van Europa. Wel moest de afdeling ook noteren dat zij het jammer vonden dat er veel dagjesmensen op de Jaarbeurs afkwamen. De Jaarbeurs was

⁸⁶ Hajema, *Glazenwassers* 105

⁸⁷ Koekkoek, *Zeeuws-Vlaanderen in the post – World War II period* 12-13

⁸⁸ Het Utrechts Archief, 340 – 5, *Rapport van de afdeling enquête, betreffende de Wegwacht, 23-04-1946*

⁸⁹ Het Utrechts Archief, 340 – 2, *Brief van w.g. van Munster aan het Districtsbureau Oog & Oor District Centrum, 18-04-1946*

bedoeld voor technologische vooruitgang en als ontmoetingspunt voor de nationale en internationale commerciële wereld.⁹⁰

District Centrum behandelde in haar korte bestaan een enorm divers palet aan zaken. Uit alle informatie bleek dat er uitvoerig contact was met het Centraal Bureau in Amsterdam en dat de medewerkers zich nauwkeurig aan de richtlijnen hielden. Het bureau verzamelde aan de hand van onderzoek inlichtingen en peilde de stemming in het district, precies volgens de doelstellingen. Naast het volgen van de door de regering opgelegde doelstellingen, bleek ook dat Oog & Oor optrad als belangenbehartiger van burgers en bedrijven in de regio. Naast het verzamelen van inlichtingen viel op dat het districts bureau problemen van burgers en bedrijven actief probeerde op te lossen. Hiermee fungeerde Oog & Oor in de regio als ombudsman. Het actief meedenken over het oplossen van problemen stond weliswaar niet in de officiële richtlijnen van Oog & Oor, maar maakte wel degelijk een onderdeel uit van de uitgevoerde werkzaamheden. Het districts bureau was niet alleen de ogen en oren van de regering, maar daarnaast ook de mond van de bevolking.

⁹⁰ Het Utrechts Archief, 340 – 5, *Rapport van de afdeling enquête, betreffende de eerste Utrechtse Jaarbeurs, 09-04-1946*

Hoofdstuk 3: Rol in de Wederopbouw

Na afloop van de Tweede Wereldoorlog ontstond in het Nederlandse politieke landschap een situatie waar twee stromingen botsten. Met het kabinet Schermerhorn – Drees was door de samenstellers gekozen voor een duidelijke weg van vernieuwing. In het parlement en de kiezerskringen sluimerde echter een continuering van het politieke beeld van voor de oorlog. Volgens historici vond daadwerkelijke politieke vernieuwing pas plaats in de jaren zestig. De kabinetten na de oorlog en in de jaren vijftig bleven hangen in de geest van verzuilde machtsverhoudingen.⁹¹ Tegen dit licht gehouden is het korte bestaan van Oog & Oor niet vreemd. De regeringsdienst paste volledig in de visie van Schermerhorn, die hoorde bij een groep politici die tijdens de oorlog in het kamp van Sint – Michielsgestel veel nadachten over politieke vernieuwing. Dit hoofdstuk onderzoekt welke rol Oog & Oor tijdens haar bestaansperiode in de wederopbouw vervulde. Dit beperkt zich niet alleen tot zichtbare effecten, maar er wordt ook gekeken naar de (publieke) opinie ten opzichte van de dienst. De Tweede Kamer wilde graag van Oog & Oor af, maar hoe keken lokale instanties, bedrijven en de bevolking tegen de regeringsdienst aan? Dit gaat dus verder dan een bijdrage aan het herstel van Nederland na de Tweede Wereldoorlog, bijvoorbeeld de functie die de dienst had in het sociale spectrum.

Luuk Hajema was duidelijk over Oog & Oor: in Groningen was de regeringsdienst al opgeheven voor een discussie over Oog & Oor in de wederopbouw op gang kon komen. Hajema concludeerde dat Oog & Oor geen rol van betekenis speelde in deze wederopbouw.⁹² Toch rapporteerde een aantal kranten dat het bureau in District Noord in haar korte bestaan veel nuttig werk had verricht en langer had mogen bestaan. In de eerste maand na de opening van District Noord hadden de gezamenlijke afdelingen ongeveer 1100 zaken op het bord gekregen. Daar kwamen nog eens gemiddeld 25 telefoontjes per dag bovenop.⁹³ In District Centrum behandelde de afdeling informatie tussen november 1945 en mei 1946 133 verschillende zaken. Dit betrof kwesties op het gebied van oorlogsschade, rechtsherstel, spoorwegen, distributie van goederen, pensioenen, geldsanering, huisvesting en prijsbeheersing. Daarbij werd opgemerkt dat het districts bureau na zijn verhuizing naar de stad Utrecht alleen maar meer aandacht had gekregen. Ook was aan de oprichting van het

⁹¹ Wielenga, *Geschiedenis van Nederland* 324 – 325

⁹² Hajema, *Glazenwassers* 106

⁹³ Idem 105

bureau geen aandacht besteed door de media of andere instanties. District Centrum moest al haar werkzaamheden zelf in de spotlights zetten.⁹⁴ Op basis van eigen informatie concludeerde het districts bureau dat de bevolking pas echt de weg richting Oog & Oor begon te vinden toen het eindvonnis al was geschikt.⁹⁵ Desalniettemin lieten de cijfers die het bureau ter beschikking had dat men in de regio Utrecht zeker bereid was om contact op te nemen met het districts bureau. Dit gold ook voor het derde district waar informatie over beschikbaar was. In District Zuid III kreeg het bureau in de eerste drie maanden van het bestaan 63 bezoekers over de vloer, 181 ingezonden brieven en 160 telefoontjes.⁹⁶ Ondanks de toestroom van publiek, werd Oog & Oor opgeheven voordat de belangstelling pas echt op gang kon komen. Dit kon worden geconcludeerd op basis van de beschikbare data en rapportages van de diensten zelf. In vergelijking met de districts bureaus in Groningen en Zeeland was District Centrum redelijk rustig. Dit districts bureau kreeg minder aandacht dan de andere diensten. Een verklaring was overduidelijk de ligging van het kantoor. Door problemen met huisvesting was het eerste adres, in Huis ter Heide, voor mensen problematischer om te bereiken. Het pand van Oog & Oor in Groningen lag vlakbij de Grote Markt in de stad Groningen en werd nota bene geopend door premier Schermerhorn zelf.⁹⁷ Deze locatie was dus beter bereikbaar, meer in het zicht en ontving veel meer aandacht dan Oog & Oor in Utrecht.

Om te onderzoeken welke rol Oog & Oor had in de wederopbouw was het voor de hand liggend om te kijken naar concrete zaken die door de regeringsdienst in haar bestaan tot maatregelen op bestuurlijk niveau hebben geleid. Ondanks dat de afhandeling van de zaken niet altijd in de archieven van Oog & Oor is opgenomen, was er wel een rapport van District Centrum beschikbaar waarin een opsomming gegeven van behaalde resultaten. Over de situatie in Kamp Amersfoort wist de afdeling informatie te melden dat er zichtbare vooruitgang geboekt was sinds de rapportages van het districts bureau. Verder was het de dienst gelukt om een pand van N.V. Sun-Beam te Bilt terug te krijgen in het bezit van de rechtmatige eigenaar. Dit gebouw was in 1945 door de SS gevorderd en werd vlak voor de bevrijding leeggeroofd. Door uitgebreide correspondentie met meerdere instanties was het Oog & Oor gelukt om het terug te geven aan de eigenaar van dit bedrijf, zodat de werkzaamheden weer konden worden voortgezet.⁹⁸ Ook had het districts bureau uitgebreid gerapporteerd over de bevoorrechte positie van ‘foute’ bedrijven. Door deze rapporten had het

⁹⁴ Het Utrechts Archief, 340 – 5, *Rapport van de afdeling informatie, 22-05-1946*

⁹⁵ Het Utrechts Archief, 340 – 5, *Rapport van de afdeling algemeene zaken, 23-04-1946*

⁹⁶ Koekkoek, *Zeeuws-Vlaanderen in the post – World War II period* 13

⁹⁷ Hajema, *Glazenwassers* 105

⁹⁸ Het Utrechts Archief, 340 -5 *Rapport van de afdeling informatie, 22-05-1946* blad 1

Ministerie van Handel en Nijverheid een commissie ingesteld voor ‘goede’ en ‘foute’ bedrijven wat betreft de toewijzing van grondstoffen. Op deze manier was het de dienst gelukt om de verhouding recht te trekken. Tot slot stond in het rapport een beschrijving van de zaak rondom dhr. J.M. van Geurts. Deze man was door ondervoeding ongeschikt voor zware arbeid in de machine-industrie. Dankzij Oog & Oor kwam van Geurts in contact met het Gewestelijk Arbeidsbureau en kreeg hij een baan die fysiek beter bij hem paste. Van Geurts was volgens het districts bureau zeer voldaan door de on-ambtelijke en spoedige manier van hulp.⁹⁹ Tot slot was er ook het eerder beschreven geval over mevrouw van der Star, die geen financiële hulp had gekregen, ondanks haar positie als weduwe van een in de oorlog overleden Joodse man en opvoeder van drie weeskinderen. Ondanks dat zij op het einde geen financiële hulp meer verlangde, stonden door correspondentie het District Centrum en het Centraal Bureau klaar om instanties in te schakelen voor deze hulp. In het rapport stond ook dat er een hoop zaken waren behandeld die in eerste instantie geen resultaat hadden opgeleverd. Later kon het districts bureau uit verschenen regelingen en verordeningen wel concluderen dat de rapportages van Oog & Oor wel degelijk hun waarde hadden bewezen.¹⁰⁰ Om welke kwesties dit ging gaf de afdeling informatie geen verdere duidelijkheid. Soortgelijke ‘succesverhalen’ waren ook bekend bij het District Zuid III in Zeeland. Ook daar kon het districts bureau terugkijken op een aantal succesvol afgehandelde zaken, waar in de meeste gevallen individuen werden geholpen. Volgens Femke Koekkoek leek het er in Zeeland soms sterk op dat Oog & Oor effectief kon optreden door de afwezigheid van lokaal of provinciaal bestuur, ook al was er in Zeeland wel degelijk een Provinciale Raad en een Commissaris van de Koningin aanwezig.¹⁰¹

De zaken die Oog & Oor behandelde en die concrete resultaten opleverden betroffen vaak individuele gevallen. Personen die financiële toelagen kregen waar ze recht op hadden, bedrijven die een pand kregen wat in de oorlog was onteigend of personen die een baan kregen die meer geschikt was, het lukte slechts in enkele gevallen om veranderingen door te voeren op landelijk niveau. Waren de individuen ook geholpen als Oog & Oor niet had bestaan en deze personen aangewezen waren op slechts overheidsinstanties? Had meneer van Geurts ook een andere baan gekregen als hij zelf direct het Gewestelijk Arbeidsbureau had aangeschreven? Had N.V. Sun-Beam het verloren pand ook terug gekregen als het daarvoor contact had opgenomen met de autoriteiten die daar over gingen? Een vergelijkbare dienst

⁹⁹ Idem, blad 2

¹⁰⁰ Idem, blad 2

¹⁰¹ Koekkoek, *Zeeuws-Vlaanderen in the post – World War II period* 14

met de exacte doelstellingen van Oog & Oor is na de opheffing nooit opgericht. Het verzamelen van inlichtingen en het peilen van de volksstemming zijn overgenomen door andere instanties, bijvoorbeeld de media. Wel is de functie van bemiddelaar inmiddels ingevuld door de Nationale Ombudsman, opgericht in 1982. Deze instantie onderzoekt klachten van burgers over ambtenaren of andere overheidsinstellingen, net zoals Oog & Oor dat deed. Voordat deze overheidsinstelling werd opgericht waren er al eerder vergelijkbare burgerinitiatieven. Sinds Oog & Oor is gebleken dat burgers behoefte hebben om ergens te kunnen klagen over misstanden tussen bevolking en overheid.

Ondanks de tevredenheid van de bevolking over de dienst was de Tweede Kamer uiterst stellig. De positie van Oog & Oor tussen het ambtelijk apparaat en de bevolking was onnodig en had bestuurlijke wanorde en chaos tot gevolg. De Kamer kwam tot de conclusie dat Oog & Oor een crisisverschijnsel was. Het zou de bevolking aansporen tot klikgedrag en kostte daarnaast ook nog eens bakken met geld.¹⁰² Dat de Tweede Kamer daarom overging tot liquidatie is ten opzichte van de terugkeer van verzuilde machtsverhoudingen geen vreemde beslissing. Oog & Oor paste niet in de tijd waarin het werd opgericht. Een systeem waarbij burgers en bedrijven klachten konden indienen tegen de overheid was onwenselijk voor veel Kamerleden. Dit werd wel sinds 1982 mogelijk met de komst van de Ombudsman. Vlak na afloop van de oorlog was er vanuit alle hoeken kritiek op Oog & Oor. Vaak kwam deze kritiek van instanties of personen die vonden dat het werk door Oog & Oor uit handen werden genomen. Kamerleden vonden dat de controle op ambtenaren niet door de bevolking moest worden uitgevoerd. Daarnaast voelde de media zich ook voorbijgelopen door de dienst. Tekenend voor deze situatie was een artikel in *De Nieuwe Nederlander* uit december 1945. Deze krant bespote op sarcastische wijze de manier van werken van Oog & Oor. Volgens het artikel wist de regeringsdienst zelf niets en moest het daarom voor iedere vraag contact opnemen met Den Haag. De administratieve rompslomp die door deze werkwijze werd veroorzaakt was langdradig. De krant insinueerde met het artikel dat Oog & Oor niet bijdroeg aan een efficiënte wijze van volksvoorlichting en dat de pers daar zelf beter voor geschikt was.¹⁰³

De Regeringsdienst Oog & Oor kon vooral worden gezien als een product van een progressieve regering, die vlak na de bevrijding alle handvatten wilde aanpakken om alle lagen van de Nederlandse maatschappij bij de wederopbouw te betrekken. De doelstellingen

¹⁰² Duynstee en Bosmans, *Parlementaire Geschiedenis van Nederland* 159

¹⁰³ *De Nieuwe Nederlander*, 24-12-1945

van de Regeringsvoorlichtingsdienst en Oog & Oor waren opgesteld vanuit de visie van premier Schermerhorn. In 1946 hield Schermerhorn een rede voor de Vereniging voor Internationale Rechtsorde in Den Haag. In deze toespraak zei hij dat de Nederlandse bevolking zich in een mentaal tragische positie bevond. In 1940 was het de algemene tendens dat niemand in de wereld zich met de zaken van een ander bemoeide als er niet om werd gevraagd.¹⁰⁴ Ondanks dat Schermerhorn deze uitspraken deed over de plek van Nederland op het internationale toneel, hadden zijn woorden terugslag op zijn visie over de individuele Nederlanders. Het viel niet los te zien van de uitspraken van de Tweede Kamer, waarin werd geconcludeerd dat Oog & Oor een cultuur van onderling klikgedrag stimuleerde. Tijdens het gevangenschap in Sint – Michielsgestel waren de meest vooraanstaande politieke gijzelaars, samengevoegd in de ‘Heren Zeventien’, al begonnen met het opstellen van een nieuwe visie voor bevrijd Nederland. Hier werden ook de eerste voorbereidingen getroffen voor het vormen van de politieke beweging waar Schermerhorn later lid van was, de Nederlandse Volksbeweging. Een belangrijke visie die werd gevestigd in het kamp ging over een nieuwe vorm van gemeenschap, gebaseerd op personalistisch socialisme. Volgens de gijzelaars moest in deze gemeenschap de staat dienen op een ‘zakelijke, moderne en toch bezielde’ wijze. Een sterke regering moest worden bijgestaan door een sterke volksvertegenwoordiging en het gezag moest veelvormig corporatisme nodig hebben als tegenpool.¹⁰⁵ In dit kader waren organisaties zoals Oog & Oor de tegenpool die de regering in Den Haag nodig had om goed te kunnen functioneren. Oog & Oor was namelijk een buitenambtelijke organisatie, die weliswaar verbinding had met de politiek maar er wel buiten stond. Daarnaast moest het de mening en klachten van de bevolking doorspelen naar overheidsinstanties en deze aansporen om daar wat mee te doen. De groep gijzelaars had nog een tweetal opvattingen waarmee de oprichting en doelstellingen van de RVD en Oog & Oor logischer konden verklaard. Ten eerste moest het Nederlandse volk een grondige mentaliteitsverandering ondergaan voordat een nieuwe partijpolitieke doorbraak gerealiseerd kon worden. Het was voor de gevangenen belangrijk dat plannen voor vernieuwing zo effectief mogelijk konden worden overgebracht aan het volk.¹⁰⁶ Ten tweede werden illegale bladen in bezet Nederland ingezet om een dergelijke mentaliteitsverandering al te kunnen doorvoeren. Een groot aantal bladen steunden namelijk de opvattingen van de Gestelse groep. Met behulp van deze bladen kon men direct

¹⁰⁴ W. Schermerhorn, *Nederland in de Wereld* (Amsterdam 1946) 6 - 7

¹⁰⁵ Madelon de Keizer, *De gijzelaars van Sint Michielsgestel, Een elite-beraad in oorlogstijd* (Alphen aan den Rijn 1979) 140 – 141

¹⁰⁶ Idem 157

na de bevrijding van de zuidelijke provincies al een flink aantal meningen ombuigen ten faveure van de politieke vernieuwers.¹⁰⁷ Met deze opvattingen in het achterhoofd werden de RVD en met name Oog & Oor gebruikt om in haastig tempo de Nederlandse bevolking zo snel mogelijk naar hun hand te zetten. De diensten waren voor de politici van de NVB essentieel om te voorkomen dat de verzuilde maatschappij van voor 1940 terug zou keren. Een verzuilde maatschappij zou immers betekenen dat een groot aantal vernieuwingen die in Sint – Michielsgestel waren bedacht niet tot uitvoering konden worden gebracht. Deze ambities werden niet gehaald. Oog & Oor werd door de verzuilde oppositie in de Tweede Kamer de nek omgedraaid.

De mening over Oog & Oor in de publieke sfeer liep ook redelijk uiteen. De positieve reacties op de regeringsdienst waren vooral afkomstig uit de rapporten en verslagen van de dienst zelf. In de media heerste er vaak een andere opvatting. Zo schreef het *Nieuwsblad van het Noorden* in juni 1946 over het einde van de regeringsdienst. Ten eerste was het de verslaggever opgevallen dat overheidsinstanties voorrang hadden gekregen met het uitdelen van telexapparaten. De kranten hadden deze machines vanwege tekorten nog niet ontvangen, wat de communicatie met verslaggevers door het land heen bemoeilijkte. Daarnaast werd nadrukkelijk opgeschreven dat Oog & Oor een deel van de taken van de pers had beknot. De districts bureaus hadden een aantal taken overgenomen, waaronder de voorlichting van het volk en het presenteren van burgerlijke meningen aan de politiek. De krant riep de politiek op om de media te voorzien van genoeg papier en apparatuur. Het nieuwsblad was Oog & Oor in Groningen dankbaar voor het nuttige werk, maar had wel de uitdrukkelijke mening dat de pers in staat was om de taken van Oog & Oor over te nemen, wat Den Haag een hoop geld zou schelen.¹⁰⁸ Andere kranten vielen, net als de Tweede Kamer, over de kosten van de regeringsdienst. Volgens het *Algemeen Handelsblad* waren de kosten, 600.000, in een land met berooide staatskas ontoelaatbaar. Het was volgens de redacteuren een garantie dat deze kostenpost nooit geaccepteerd zou worden door het parlement.¹⁰⁹ Dat de burgers die afkwamen op de districts bureaus tevreden waren was niet vreemd. Het waren vaak de individuele gevallen die Oog & Oor het beste te hulp kon schieten. Echter was het wel vaker het geval dat andere opinies niet hetzelfde enthousiasme hadden als de geholpen burgers.

Wat was de rol van Oog & Oor in de wederopbouw van Nederland? In de opvatting van Luuk Hajema dat Oog & Oor geen rol van betekenis speelde zat een kern van waarheid.

¹⁰⁷ Idem 165

¹⁰⁸ *Nieuwsblad van het Noorden*, 03-06-1946

¹⁰⁹ *Algemeen Handelsblad*, 01-02-1946

Er zijn, verspreid over alle districten, zeker casussen bekend die de dienst op bekwame manier heeft opgelost, ook in District Centrum. Maar wellicht kan Oog & Oor beter worden neergezet als product van een groep politici met zeer vernieuwend gedachtegoed, dat niet in zijn geheel paste in de Nederlandse maatschappij na de Tweede Wereldoorlog. De achterliggende motieven van deze groep kunnen niet los worden gezien van de goede bedoelingen voor de bevolking. Het is daarom niet vreemd dat Oog & Oor werd opgeheven.

Conclusie

De onderzoeksvraag van dit onderzoek was: Hoe was de Dienst Oog & Oor in het District Centrum georganiseerd en hoe voerde deze dienst haar taken uit? Deze onderzoeksvraag is aan de hand van een aantal deelvragen onderzocht.

Ten eerste werd er gekeken naar de omstandigheden waarin het bureau van District Centrum werd gevestigd en wat de problemen waren waar het districts bureau tegenaan liep. Oog & Oor werd gevestigd vlak na de opstart van het eerste naoorlogse kabinet. Er was een duidelijke organisatiestructuur. De dienst bestond uit een aantal afdelingen, iedere afdeling had sterk afgebakende werkzaamheden. Het precieze aantal werknemers dat voor dit districts bureau heeft gewerkt is niet bekend, maar met de kennis van districts bureaus uit andere regio's zouden dit er gemiddeld 13 zijn geweest. Het districts bureau stond onder leiding van een districtshoofd, waarvan District Centrum er twee heeft gehad. Dit districtshoofd was verantwoordelijk voor de communicatie met het Centraal Bureau dat was gevestigd in Amsterdam. Alle richtlijnen en doelstellingen van Oog & Oor waren duidelijk gecommuniceerd. Het districts bureau zond werknemers de regio in om onderzoek te doen naar allerlei kwesties die interessant konden zijn voor de nationale overheid. Dit betrof vaak de mening van de normale bevolking, sociale toestanden bij fabrieken en het uitvoeren van controles op de pers. Oog & Oor was voor de regering een verzamelpunt van inlichtingen op zeer lokaal niveau. Buiten deze functie als informatieverzamelaar diende het districts bureau ook als opvangplek voor burgers, ondernemers en ambtenaren met vragen of klachten. De daarvoor bestemde afdelingen waren in staat om deze mensen te helpen. In het geval van een klacht, werd deze door Oog & Oor doorgestuurd naar het desbetreffende departement. District Centrum liep in de beginfase tegen een aantal moeilijkheden aan. Zo waren er problemen met vervoer, door een tekort aan brandstof en rubber. Huisvesting was het grootste probleem. Met gebrek aan een geschikte locatie in de stad Utrecht, week het districts bureau uit naar Huis ter Heide. Uit het onderzoek is gebleken dat dit de bereikbaarheid van het districts bureau niet ten goede heeft gedaan. Na de verhuizing naar de stad Utrecht in 1946 begon men pas echt de weg naar het districts bureau te vinden. De voornaamste communicatie die de dienst had was met het Centraal Bureau in Amsterdam. Alle opgestelde rapporten die de dienst heeft opgesteld verliepen via deze route. Nadat de Tweede Kamer in 1946 besloot om Oog & Oor te liquideren, stopten niet veel later de werkzaamheden van District Centrum. In het korte bestaan was de dienst opgebouwd uit betrouwbare medewerkers, die voornamelijk hun taken precies volgens het boekje uitvoerden.

Ten tweede werd er gekeken naar het concrete werk van District Centrum zelf. Wat voor vragen en klachten kreeg de dienst, hoe werden deze gecategoriseerd? Dit onderzoek gebeurde aan de hand van concrete casussen die beschreven stonden in de rapporten, verslagen en brieven van het districts bureau. Het aantal werkzaamheden van de dienst waren divers. Zo was er uitvoerig contact met gemeentebesturen en ambtenaren in de regio, werd er onderzoek gedaan naar bedrijven en fabrieken en werd er een uitgebreide controle uitgevoerd op de pers. Daarnaast was de dienst ook bereikbaar voor vragen en klachten. Alle vragen en klachten kwamen binnen bij de afdeling informatie. In het bestaan van de dienst heeft District Centrum 133 grote zaken behandeld. In dit aantal is niet het aantal telefoontjes en personen die bij het kantoor binnen kwamen wandelen betrokken. Het onderzoek gebeurde vaak op eigen initiatief. De afdeling enquête was verantwoordelijk voor deze onderzoeken en stelde daarover uitgebreide rapporten op. Zo nu en dan konden individuele gevallen ook op een goede manier worden geholpen. De correspondentie over deze kwesties liepen vaak met het Centraal Bureau in Amsterdam, die het District Centrum opdroeg wat voor handelingen er moesten worden uitgevoerd. De concrete casussen in dit onderzoek lieten zien dat de werkzaamheden van Oog & Oor over alle flanken van de samenleving gingen. De medewerkers hielden zich strak aan de opgelegde richtlijnen.

Tot slot werd er gekeken naar de rol van Oog & Oor tijdens de wederopbouw van Nederland en met name in de regio Utrecht. Dat mensen de weg richting het districts bureau wisten te vinden was duidelijk, maar uit de beschikbare data van drie districts bureaus had Utrecht de minste activiteiten uitgevoerd in haar bestaan. De diensten in Groningen en Zeeland hadden in kortere tijd simpelweg meer werk. De reden hiervoor waren bekend, het betrof voornamelijk een slechte locatie van het districts bureau en het gebrek aan publiciteit bij de opening van het kantoor. Dat betekende niet dat de werkzaamheden van Oog & Oor geen effect hadden. Er zijn een handjevol casussen bekend waarbij rapporten en verslagen van District Centrum hebben geleid tot concrete resultaten, zoals ministeriële beslissingen.¹¹⁰ Toch was het nog maar de vraag of dit soort zaken ook waren opgelost zonder bijdrage van Oog & Oor. De regeringsdienst was het product van een zeer vernieuwende groep politici die tijdens de oorlog opgesloten hadden gezeten in het kamp Sint – Michielsgestel. Deze groep wilde na de oorlog een fundamentele mentaliteitsverandering bewerkstelligen waarbij deze dienst een belangrijke rol moest spelen. Aangezien de snelle liquidatie door de Tweede

¹¹⁰ Het Utrechts Archief, 340 -5 *Rapport van de afdeling informatie, 22-05-1946*, casussen zijn behandeld in hoofdstuk 3 van dit onderzoek

Kamer en een aantal krantenberichten waaruit bleek dat de pers zelf de taken van Oog & Oor beter en goedkoper kon uitvoeren, is de volgens deze instanties de rol van Oog & Oor eigenlijk helemaal niet zo belangrijk. Er kon worden geconcludeerd dat Oog & Oor in zijn geheel geen grote rol van betekenis heeft gespeeld in de wederopbouw van Nederland. Daar heeft de dienst niet alleen te kort voor bestaan, de kans was ook nog eens groot dat de zaken die werden behandeld konden worden opgelost door andere organisaties. Deze organisaties, zoals het Gewestelijk Arbeidsbureau, bestonden namelijk naast de dienst. Deze organisaties werden vaak door Oog & Oor aan het werk gezet. De regeringsdienst Oog & Oor was eigenlijk niet veel meer dan een tussenpersoon. Zeker in District Centrum was de rol marginaal. Er is geen informatie bekend over concrete bijdrages aan de wederopbouw van de regio Utrecht.

Hoe was Oog & Oor in District Centrum georganiseerd en hoe voerde het zijn taken uit? Het districts bureau in de regio Utrecht vervulde de rol van bemiddelaar tussen de politiek en burgers en de private sector. De werkzaamheden die Oog & Oor uitvoerde als bemiddelaar zijn te vergelijken met het werk dat de Nationale Ombudsman verricht in de tegenwoordige maatschappij. Deze werkzaamheden werden uitgevoerd naast het pakket officiële doelstellingen dat door de regering was vastgesteld. Deze taken werden door het districts bureau precies volgens het boekje uitgevoerd. Al het werk dat Oog & Oor verrichte, gebeurde met een hoog gehalte aan enthousiasme onder de werknemers van het districts bureau. Het is ook niet vreemd dat veel leidinggevende figuren en medewerkers van de organisatie waren aangesloten bij de NVB van premier Schermerhorn. De dienst was niet uitzonderlijk populair. De aandacht die District Centrum kreeg van de bevolking en bedrijven uit de regio was lager in vergelijking met de aandacht die andere districts bureaus kregen . De wijze waarop Oog & Oor als buitenambtelijke organisatie te werk ging, zorgden voor een flinke hoeveelheid kritiek in het parlement en de pers. De bevolking was, volgens de rapporten van Oog & Oor zelf, tevreden over de werkzaamheden van de dienst. Het is zonde dat de regeringsdienst zich niet volledig heeft gericht op zijn werkzaamheden als neutrale bemiddelaar tussen bevolking en overheid. Aan dit soort werkzaamheden is vanuit de bevolking altijd behoefte geweest, wat blijkt uit het oprichten van een Ombudsman door de overheid in de jaren tachtig van de vorige eeuw. Desalniettemin kan worden geconcludeerd dat ook in dit geval op veel weerstand werd gestuit vanuit de Tweede Kamer en de pers. Oog & Oor is ten onder gegaan door machtsverhoudingen die in stand werden gehouden door de verzuiling.

Bibliografie

Archiefstukken

Het Utrechts Archief, 340 Districtsbureau centrum van de regeringsdienst 'Oog & Oor' te Utrecht, bestaande uit de volgende inventarissen:

- 1 – 3 ingekomen en minuten van uitgaande stukken 1945 – 1946
- 4 correspondentie met het Centraal Bureau te Amsterdam 1945 – 1946
- 5 Rapporten en verslagen over diverse onderwerpen 1945 – 1946
- 6 Agenda van ingekomen brieven 1945 – 1946

Het Utrechts Archief, 756 Stichting Nederlands volksherstel, plaatselijke afdeling Utrecht, inleiding, geraadpleegd via:

<https://www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=210&miadt=39&micode=756&miview=inv2#inv3t1>

Periodieken

Algemeen Handelsblad, 01-02-1946

De Nieuwe Nederlander, 24-12-1945

Nieuwe Haarlemsche Courant, 25-08-1945, 08-04-1946

Nieuw Utrechts Dagblad, 08-04-1946

Nieuwsblad van het Noorden, 03-05-1946

Winschoter Courant, 08-04-1946

Zutphens Dagblad voor Graafschap en de Veluwezoom, 08-04-1946

Primaire Literatuur

Schermerhorn, W., *Minister-President van Herrijzend Nederland* (Naarden 1977)

Schermerhorn, W., *Nederland in de Wereld* (Amsterdam 1946)

Secundaire Literatuur

Beyens, Nele, *Overgangspolitiek, De strijd om de macht in Nederland en Frankrijk na de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2009)

Broeyer, Frits, *Het Utrechtse universitaire verzet, 'Heb je Kafka gelezen? 1940 – 1945* (Utrecht 2014)

De Keizer, Madelon, *De gijzelaars van Sint Michielsgestel, Een elite-beraad in oorlogstijd* (Alphen aan den Rijn 1979)

Duynstee, F.J.F.M. en Bosmans, J., *Parlementaire Geschiedenis van Nederland na 1945 Deel I, Het Kabinet Schermerhorn-Drees 1945'1945* (Amsterdam 1977)

Hajema, Luuk, *De glazenwassers van het bestuur, Lokale overheid, massamedia, burgers en communicatie. Groningen in landelijk perspectief 1945 – 2001* (Groningen 2001)

Koekkoek, Femke, *Zeeuws Vlaanderen in the post – World War II period (1944 – 1946) as seen and reported by Oog & Oor* (Middelburg 2016), geraadpleegd via:
https://www.zeeuwsarchief.nl/content/uploads/research_paper_ucr_femke_koekkoek_december_2016_.pdf

Langeveld, Herman, *De man die in de put sprong, Willem Schermerhorn 1894 – 1977* (Amsterdam 2014)

Te Velde, Henk en Haks, Donald (Red.), *Oranje Onder, Populair Orangisme van Willem van Oranje tot nu* (Amsterdam 2014)

Van Hoof, Joep, *Defensie en de Domstad, Utrecht en zijn militaire verleden* (Den Haag 2010)

Wielenga, Friso, *De Geschiedenis van Nederland, Van de Opstand tot heden* (Amsterdam 2014)

Digitale Bronnen

<https://www.zeeuwseankers.nl/verhaal/de-wederopbouw-van-sluis>

<https://www.kampamersfoort.nl/geschiedenis-en-onderzoek/na-de-oorlog/>

Nijhof, Erik, *1944: oprichting van de Eenheidsvakbeweging (EVB)* (April 2019) geraadpleegd via: <https://vakbondshistorie.nl/dossiers/1944-oprichting-van-de-eenheidsvakbeweging-evb/>